

113287

BAJZA JÓZSEF

1934
JUGOSZLÁVIA

27

A MAGYAR SZEMLE KINCSESTÁRA

563597

JUGOSZLÁVIA

IRTA

BAJZA JÓZSEF

egyetemi ny. r. tanár,
a M. Tud. Akadémia l. tagja.

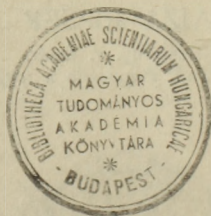

MTA
KIK

BUDAPEST, 1929

KIADJA A MAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG

113287

A Magyar Szemle Társaság tulajdonában lévő „Old
Kenntonian Style” anyadúccokkal szedte és nyomta a
Fővárosi Nyomda Részvénytársaság

I.

LAKOSSÁG

Az 1921 január 31-én megejtett népszámlálás eredményei szerint Jugoszlávia 248.987 km² területén 12,017.323 ember lakik. Az ország nagyságára nézve Európa tizenharmadik állama, majdnem háromszor akkora, mint Csonka-Magyarország és majdnem akkora, amekkora Magyarország volt Horvátország nélkül a trianoni béke előtt. A lakosság számát tekintve Jugoszlávia Európa tizedik állama. Másfélszer annyi lakosan van, mint Csonka-Magyarországnak és eléri a régi Magyarország lakosságának, — Horvátország nélkül, — kétharmadát.

E lakosság nemzetiségi megoszlását a népszámlálásról közzétett hivatalos statisztika a következőkép adja:

szerb vagy horvát	8,946.884
szlovén	1,024.761
egyéb szláv	174.466
román és cincár	229.398
olasz	12.825
német.. .. .	513.472
magyar.. .. .	472.409
albán	441.740
török	150.139
egyéb	51.229

Ezek az egyéb nemzetiségűek elsősorban spanyol-zsidók, azután cigányok, stb. A cincárok (kuco-vlachok, aromúnok) egy, a románnal közeli rokonságban lévő kis nemzet.

Vallás szerint a lakosság a következőkép oszlik meg:

pravoszláv (görög-keleti)	5,602.227
római katolikus	4,735.154
görög katolikus	41.597
protestáns.. .. .	216.847
muzulmán.. .. .	1,337.687
izraelita	64,159
egyéb.. .. .	17.636
felekezet nélküli	2.016

Az első dolog, ami ebben a statisztikában feltűnik, az, hogy a szerbek és horvátok csak együttesen vannak kimutatva. Könnyű volna megállapítani a horvátok és a szerbek számát, ha a statisztika kimutatná a nemzetiségek megoszlását vallások szerint. Azonban erről célzatosan hallgat. De okkal-móddal így is kiszámíthatjuk, hány horvát és hány szerb van. Tudjuk azt, hogy a statisztikában szereplő nemzetek közül pravoszlávok a szerbek, a románok és a cincárok. Ha tehát a románok és a cincárok számát levonjuk a pravoszlávok számából, megkapjuk a szerbek számát, mely eszerint kereken 5,373.000 volna. Ha most ezt a számot levonjuk a „szerbek vagy horvátok” számából, megkapjuk a horvátok számát, mely eszerint kereken 3,574.000.

A szerbek száma azonban az így kiszámítotttnál lényegesen kisebb. Nemcsak azért, mert vannak orosz, albán és cigány pravoszlávok is, hanem különösen azért, mert a statisztika egy nemzetet végleg elsikkaszt: a bolgárt. Az „egyéb” szlávok rovatában a tótok, ruthének, csehek, lengyelek és oroszok szerepelnek. Bolgárok a szerb statisztika szerint egyáltalában nincsenek Jugoszláviában. Nincsenek meg azokon az ősi bolgár területeken sem, amelyeket a neuilly-i béke (1919) csatolt le Bulgáriától. Bolgár Macedónia szláv lakossága is. Aligha tévedünk, ha a régi bolgár területek (Caribród, Bosziljgrád, Sztrumica) görög-keleti vallású szláv lakóit mind bolgároknak vesszük. Eszerint 586.000 bolgár volna Jugoszláviában. E számban lesznek szerbek is: oda helyezett hivatalnokok, katonák, telepések, de ezek száma 1921 elején még nem lehetett nagy.

Mindezt figyelembe véve, 1921-ben 4,600.000-nél több szerb nem lehetett Jugoszláviában. És ezek közül a 168.000 montenegrói, szerb létére is, ellensége Belgrádnak.

A horvátok túlnyomólag két vallás között oszlanak meg: a római katolikus és a muzulmán között. A muzulmán vallás hívei Jugoszláviában három nemzetből kerülnek ki: az albánból, a törökből és a horvátból. Ha az albánok és a törökök számát összeadjuk és az így nyert összeget levonjuk a muzulmánok összes számából, megkapjuk a horvát muzulmánok számát, mely eszerint 746.000 volna. Bosznia és Hercegovina muzulmánjainak száma 588.000. Ezek mind horvátok. A hátralévő 158.000 horvát muzulmán a volt novipazári szandzsákban és a vele szomszédos területeken lakik. Ha a horvát muzulmánok számát levonjuk az összes horvátok számából, megkapjuk a keresztény horvátok számát, mely eszerint 2,828.000. Ezek 99⁰/₀ erejéig római katolikusok.¹

¹ A statisztika részletezését országrészek szerint l. a Függelékben.

II.

A SZERBEK, HORVÁTOK ÉS SZLOVÉNEK TÖRTÉNETE

1. A délszláv népek Kárpátokon-túli őshazájukból kisebb csoportokban a VI—IX. századok folyamán költöztek be mai lakhelyükre. A szerbekről a VII. század eleje óta tudunk. Első államuk a Ras folyó mentén, körülbelül a későbbi novi-pazári szandzsák területén, keletkezett. A Rasról veszi a középkori szerb állam a nevét: Rascia (Rácország). A kilencedik század vége felé felveszik a keresztiséget.

Bizánci függésben állott a nemzeti dinasztia megalapítója, Nemanja (1169—1196), aki Mánuel császár halála után (1180) függetleníti magát. Nemanja fia, István (1196—1228), a pápaság felé közeledett, amiért Rómától királyi koronát nyert (1217). Erre megint Bizánc felé fordult, mely a latin császárság megalakulása (1204) folytán szorult helyzetben volt. A király testvére, Szt. Száva Niceában kieszközölte, hogy a görög egyház elismerje önálló nemzeti egyháznak a szerbet. Az új egyház első érseke Szt. Száva lett (1219). Tulajdonképen a szerb egyház megalakulása teremtette meg a szerb nemzetet, melynek egyik karakterisztikuma a nemzeti ségnek és a vallásnak szoros egybefonódása.

Rascia a Nemanják uralma alatt fokozatosan terjeszkedett a Duna felé. III. Uros (1321—1331) súlyosan megveri Bulgáriát. Ezzel Rascia balkáni nagyhatalom lesz. Utóda Hatalmas Dusán (1331—1355) óriási hódításokat tesz és 1346-ban Üszkübben a szerbek és a görögök császárává koronáztatja magát. Bizánci berendezésű udvara volt és Konstantinápoly birtokára törekedett. Birodalma azonban egyáltalán nem olvadt össze és halála után szétesett. Fiával, IV. Urošsal (1355—1371) egyenes ágon a Nemanja-ház is kihalt.

Erre a régi szerb területek egysége is felbomlott. Külön-

böző főurak ragadták magukhoz a hatalmat. Ezek egyike volt a szerb népdalok hőse, Krájevics Marko (Márk királyfi), aki a valóságban elég gyászos szerepet játszott: saját vérei ellen a szultán seregében harcolt. Egy másik főúr, szintén a népdalok hőse, Hrebeljanović Lázár fejedelem, megkezdte a szerbség szervezését, a török ellen. 1389 június 28-án, Szt. Vid napján, azonban a Rigómezőn a török tönkre verte. Az ütközetben Lázár is, Murat szultán is elesett. Ezóta nemzeti ünnep a szerbeknél Szt. Vid napja, a Vidovdán.

A török egyelőre még nem foglalta el az egész szerb területet. A Duna déli vonalán 1459-ig tartotta magát egy török függésben álló szerb fejedelemség, melynek urai Bizánc-tól a despota címet nyerték. Az első ilyen despota Lázár fia, István volt, majd ennek halála után (1427) István veje, Brankovics György lépett trónra. A despoták kétségbeesett hintapolitikát folytattak Törökország és Magyarország között.

1459-ben a török véget vetett a despotiának. Belgrád székhellyel pasalukot alapított. A török uralom minden kegyetlensége mellett előnyöket is hozott magával. Rendet teremtett. Megszűntek a fejedelmek és főurak örökös viszályai. Eltűntek a rendi különbségek: a szerbségből egységes parasztnemzet lett. Az egyházat a török nem bántotta, sőt 1557-ben a horvát származású Szokolovics Mehmed nagyvezír, Szigetvár elfoglalója, helyreállította a régi ipeki szerb patriarchátust is. Az első ipeki patriarcha, Makarios, a nagyvezír testvére volt. A nagyvezír ilymódon vélte a szerbséget véglegesen megnyerni a szultánnak. Ez a patriarchátus a nemzeti tradíciók letéteményese és a szerbesítés kohója lett. Az egész nyugati Balkán egyházilag Ipek alá tartozott és Ipek szerbet csinált mindenből, aki hatalma alá került. Így olvadtak be a török uralom alatt hatalmas balkánromán (vlach) tömegek a szerbségbe és jutottak el a szerbek mélyen be horvát területekre.

Mikor Buda felszabadulásával világossá vált a török hanyatlása, megingott az ipeki patriarchák szultánhűsége. Az árulóvá lett Csarnojevics (Csernovics) III. Arszen patriarcha 1690-ben 37.000 szerb családdal kénytelen volt Magyarországra menekülni. Ekkor vesztette el etnografiaiilag a szerb-

ség Ipeket és Ó-Szerbia (Rascia) nagy részét. Az elmenekült szerbek helyébe albánok telepedtek le. Az osztrák-török háborúk folyamán még két ipeki patriarcha vált árulóvá, mire a török 1766-ban a patriarchátust megszüntette és a szerb-séget a konstantinápolyi görög patriarcha alá rendelte.

Ez a körülmény, továbbá a janicsárok garázdálkodása eredményezték az első szerb felkelést (1804—1813), melynek vezére egy írástudatlan paraszt volt: Kara Gyorgye, a jelenlegi szerb dinasztia őse. E felkelést leverték, de a csakhamar kitört második (1815), a szintén paraszt Obrenovics Milos vezetése alatt, célt ért: Szerbia szuzerén fejedelemség lett török függésben. Milos leüttette Kara Gyorgye fejét s ezzel megindult a két szerb dinasztia között az irtó háború egymás ellen. Milos és fiai kegyetlenül és erőszakosan uralkodtak, úgy hogy a szerb nép visszakívánta a török rabigát. Végül is egy forradalom elkergette őket és Kara Gyorgye fia, Sándor, lett fejedelemmé (1842—1858). Osztrákbarát politikája népszerűtlenné tette és több sikertelen kísérlet után orosz segítséggel elkergették az Obrenovicsek.

Ujra az öreg Milos (1858—1860), majd ennek halála után fia, Mihály (1860—1868) került trónra. 1866-ban kivonult az utolsó török őrség is Szerbiából. Mihály fejedelem merénylet áldozata lett. A merénylet értelmi szerzője Karagyorgyevics Sándor volt. Mihály után fia, Milán (1868—1889), majd ennek fia, Sándor (1889—1903) uralkodtak. A berlini kongresszus (1878) elismerte Szerbia függetlenségét, mire csakhamar kikiáltották a királyságot (1882). A két utolsó Obrenovics époly erőszakosan uralkodott, mint elődeik. Fokozta népszerűtlenségüket osztrákbarát külpolitikájuk, a bolgár győzelem (1885) Szerbia fölött, kicsapongó életmódjuk, Sándor király botrányos házassága. Végül is egy katonai összeesküvés, mely mögött a Svájcban élő Karagyorgyevics Péter, Sándor fejedelem fia, állott, meggyilkolta az utolsó Obrenovicset, feleségével, Draga királynéval együtt.

A véres trónra Karagyorgyevics Péter lépett (1903—1921). Péter király nyílt programjává tette a nagyszerb gondolat megvalósítását: valamennyi szerb egyesítését. Törökország és a Monarchia délszláv részeit, valamint Montenegrót

agitátorok lepték el. Montenegró fejedelme és osztrák-magyar méltóságok ellen merényleteket követtek el. A sajtó tele volt lázító cikkekkel. Az osztrák-magyar—szerb vámháború és a bosnyák annexió (1908) idején Szerbia már véres leszámolással fenyegetőzött. A balkáni háborúban (1912—13) elbukott Törökország, majd mikor Szarajevóban egy Szerbiában megszervezett merénylet áldozata lett Ferenc Ferdinánd trónörökös és felesége (1914 június 28), kitört a világháború, melyben megsemmisült a Monarchia: a nagyszerb álmok megvalósultak.

2. A szerbek ősi szerb földnek hirdetik Macedóniát. A szerbek kivételével a világ minden szlavistája bolgár nyelvűeknek tartja a macedóniai szlávokat. Macedónia Nagy Simeon bolgár cár (893—927) óta Bulgáriához tartozik, illetőleg osztozik Bulgária sorsában. Mind a bizánci (1019—1186), mind a török (1393—1878) rabság idején Macedónia a bolgárjellegű ochridai érsekség alá tartozik és nem az ipeki szerb patriarchátus alá. Rascia hatalma csak egészen rövid ideig terjedt ki Macedóniára: Hatalmas Dusán uralma idején. Az ochridai érsekség megszüntetése (1767) után Macedónia Bulgáriával együtt kerül a konstantinápolyi patriarchátus alá. Majd mikor a szultán felállította a bolgár exarchátust (1870), Macedónia is ez alá tartozik. Ez a helyzet fenmarad akkor is, mikor Bulgária hűbéres fejedelemség (1878), majd önálló királyság (1908) lesz, Macedónia ellenben török tartomány marad. Hat bolgár püspökség volt ez időben Macedóniában. A második balkáni háború Macedónia északi részét Szerbiának, déli részét Görögországnak juttatta. Azóta tűzzel-vassal folyik a macedón-bolgárok grecizálása, illetőleg szerbizálása.

3. Dél-Magyarországon már az Árpádok alatt akadnak szerbek. A despoták idején egyre tömegesebben érkeznek ide szerb menekülők. A mostani dél-magyarországi szerbség őseinek túlnyomó része azonban csak 1690-ben került mai lakóhelyére. Lipót császár azzal a feltétellel fogadta be őket, hogy hazájuk felszabadulása esetén oda visszatérnek. A magyarországi szerbség a karlócai egyházban nemzeti szervezetet nyert és kezdettől arra törekedett, hogy külön politikai te-

ületet kapjon. A visszatérésre az első generáció óta soha nem gondoltak. A magyar szabadságharc leverése után sikerült rövid időre (1849—1860) elérniök az ú. n. szerb Vajdaság (Vojvodina) felállítását, mint Magyarországtól független korona-tartományét. A Monarchia összeomlása után az újvidéki ú. n. nemzeti szkupstina, melyben csak a szerbek voltak képviselve, kimondta az elszakadást Magyarországtól és az egyesülést Szerbiával.

4. Montenegró eredetileg horvát-albán jellegű katolikus állam volt, mely 1077 óta királyok alatt állott. 1170—1367 között a Nemanják uralma alatt van. Rascia része, de rendszeren külön kormányoztatik. Ez időben indul meg az elszerbesedés. 1367—1501 között az albán-román Balsák, majd a szerb Crnojevicsek uralma alatt áll. Az utolsó Crnojevic Velencébe utazott, hogy a török ellen Velence segítségét kérje. Velence nem segített rajta. Erre kétségbeesetten haza sem tért többé, hanem Konstantinápolyba ment és felvette az iszlámot. Velencei útja előtt országát a cetinjei szerb püspökre bízta, aki Crnojevic árulása hírére átvette a világi hatalmat. Így alakul ki Montenegróban a theokratikus kormányforma, mely érvényben marad egész 1851-ig. A szerb püspökök uralkodása alatt Montenegró elszerbesedése befejezést nyert. A katolicizmusnak is el kellett tűnnie, de az utolsó katolikus törzs csak 1675-ben tért át a görög-keleti vallásra. A montenegrói-albán vérrokonság tudata azonban vallási és nemzeti ellentétek dacára máig él, a társadalmi berendezkedések és népszokások azonossága pedig bizonyos egységbe foglalja a két nemzetet.

Montenegró igen problematikus állami élete a XVI. és XVII. században a törökkel vívott kétségbeesett harcokban merült ki. A török lassan, de folyton előre nyomult és a szabad Montenegró csak pár hozzáférhetetlen hegységből állott. Még nagyobb veszedelem volt Montenegróra nézve az, hogy a török egyes montenegrói előkelőségeket rávett az iszlám felvételére, megteremtve így módon a teljes meghódítás bázisát. A reménytelen helyzetben a fordulatot az hozta meg, mikor 1696-ban Petrovics-Njegos Daniló püspökfejedelem lépett a trónra. A püspök családjában örökletessé tette az uralkodói

méltóságot. Ily módon Montenegrónak nemzeti dinasztiát adott, még pedig igen tehetségeset. Daniló 1707 karácsonyán kiirtotta a poturicákat, a törökké (muzulmánna) lett montenegróiakat, amivel helyreállította országa hitbeli egységét. Ugyanő felvette az érintkezést Ausztriával és Oroszországgal, alapját vetve a montenegrói külpolitikának.

Daniló utódai az ő nyomdokain haladtak, lépésről-lépésre szabadítva fel a kis állam török uralom alá jutott részeit, de eredménytelenül küzdve a nemzetközi elismerésért. Különös dicsőséget hozott Montenegróra utolsó püspökfejedelme, II. Péter (1830—1851), akiben a szerb irodalom legnagyobb költőjét tiszteli.

II. Péter utóda, Daniló (1851—1860), elválasztotta az egyházi és világi főhatalmat és mint világi fejedelem uralkodott. Utána unokaöccse, Miklós (Nikita, 1860—1921), Montenegró legnagyobb fejedelme következett. Állama területét megnégyszerezte. A berlini kongresszus (1878) végre elismerte Montenegró szuverénitását és 1910-ben kikiáltották a királyságot. Miklós király óriási szolgálatokat tett hazája kulturális emelésével is. A primitív kis országból nyugati értelemben vett államot csinált. Montenegrónak a diplomáciában hasonlíthatatlanul nagyobb súlya volt, mint amekkora erőviszonyai szerint megillette volna. Miklós király kezdettől fogva a szerbség egyesítésére törekedett, még pedig háza uralma alatt, ami az utolsó Obrenovicsok népszerűtlensége mellett sokáig nem látszott fantasztikus tervnek. Megváltozott a helyzet a Karagyorgyevicsok trónrajutásával. Oroszország Szerbia mellé állott. Péter király mégis kellemetlen versenytársnak érezte apósát, Montenegró urát.

A balkáni és a világháborút együtt harcolták végig. A Mackensen-féle offenzivakor (1915) Montenegró önfeláldozása mentette meg a szerb királyt és kormányt és a hadsereg maradványait. Hamarosan összeomlott Montenegró is (1916). Franciaországba menekült királyát és kormányát a szerb propaganda árulással vádolta. A világháború végén a franciák megakadályozták Miklós király hazatérését és Montenegrót a szerbek szállták meg. A montenegrói ellenállás a szerb uralom ellen otthon és a külföldön tovább tartott, sőt a király-

nak idegenben történt halálával sem szűnt meg. A szabad Montenegró hívei Miklós király egyik unokáját, az ifjú Mihályt (szül. 1908) tartják királyuknak.

5. Bosznia és Hercegovina területén az első államalakulat Zahumlje (Halomfölde), mely a X. században a horvát királysággal áll kapcsolatban. 1137-ben Vak Béla magyar király felveszi a Ráma királya címet, ami királyaink címében Boszniát jelenti. Eredetileg u. i. Bosznia csak a Ráma folyó vidékére szorítkozott, míg a mai Bosznia többi részei Horvátországhoz tartoztak. Bosznia ez időben horvát lakosságú. Urai a bán címet viselik, ami speciális horvát államfői elnevezés. A szerb államalakulatok élén, a királyság előtt, zsupánok állnak.

A bosnyák állam igazi megalapítója Kulin bán (1180—1204), aki hatalmát a Szávaig és a Drináig terjeszti ki. Kulin alatt a bogumilizmus, — a manicheizmus egy faja: a teremtés kettősségét tanítják, a lelket az Isten, a testet az ördög teremtette, — már bosnyák államvallás. Ez ad külön jelleget Boszniának a horvátság körében. 1322-ben Kotromanics István lesz a bosnyák bán, aki megszerzi a többször szerb függésben állott Halomföldét is. Leányát, Erzsébetet, Nagy Lajos veszi feleségül. A Kotromanicsok a bosnyák nemzeti dinasztia. István bán utóda unokaöccse, I. Tvrtko, 1377-ben királlyá koronáztatja magát és rövid időre balkáni nagyhatalommá teszi hazáját.

Utána állandó trónviszályok és hanyatlás. 1437 óta a bosnyák királyok adót fizetnek a töröknek. Halomfölde urai, a Vukcsicsek, nyakára nőnek a királynak. 1448-ban Vukcsics István III. Frigyes császártól hercegi címet nyer. Ezidőtől fogva nevezik Halomföldét Hercegovinának. 1463-ban a török elfoglalja Boszniát, 1483-ban Hercegovinát és 1528-ban el-esik a Mátyás király által alapított jajcei banátus is.

A bogumil vallású bosnyák nemesség a török hódítás bekövetkeztével felveszi az iszlámot, amivel megmenti birtokait és pozícióját. Bosznia és Hercegovina kormányzása az iszlámra áttért horvát urak kezében marad. 1528—1697 Bosznia fénykora. A török uralom alá jutott horvát területek a bosnyák pasalukhoz tartoznak. A bosnyák nemesség (bé-

gek, agák) az egyetlen történeti nemesség Törökországban, nagy szerepet játszik az óriási birodalom kormányzásában is. Boszniában a török alatt virágzó városok (Szarajevó), fényes mecsetek, muzulmán iskolák alapítottak.

1697-ben Savoyai Jenő betörésével kezdődik Bosznia hanyatlása. Az azelőtt nem Boszniához tartozott területek elvesznek. A királyság bukásáig jóformán ismeretlen pravoszlávia az ipeki patriarchátus alatt szerbbé tette a régi jobbágyságot és a török időkben Boszniában letelepedett vlahokat. Ez a szerbség egyre türelmetlenebbül fordul szembe a nemességgel. Mikor Konstantinápoly a reform útjára tér, Bosznia lesz a muzulmán reakció főfészke. Ebből véres összeütközések keletkeznek a törökök és a bosnyákok között, amit a jobbágyság lázadásokra használ fel. 1875-től kezdve teljes a kaosz s a török képtelen rendet teremteni.

A berlini kongresszus felhatalmazására 1878-ban az osztrák-magyar monarchia okkupálta Boszniát és Hercegovinát. A Monarchia kemény munkával rendet teremt s a teljesen elhanyagolt országot gazdaságilag felvirágoztatja. De ingadozó politikájával, az őslakosság érzelmeit nem mindig kímélő reformjaival népszerűsége nem tud szert tenni. 1908-ban Ferenc József kiterjeszti szuverénitását az okkupált tartományokra, „tekintettel az ősi kötelékekre, melyek dicső elődeinket a magyar trónon ez országokhoz fűzik.” Az annexiót Törökország magára nézve sérelmesnek tartotta s tiltakozott ellene Szerbia is, mely a történelem teljes meghamisításával ősi szerb földnek hirdeti Boszniát. Ebből származott az ú. n. annexiós-krízis, a világháború előjátéka.

6. Az Epidaurust (Ragusa vecchia) felégető szlávok elől menekülő olaszok alapítják 614-ben Ragúzat (horvátul Dubrovnik). A város bizánci függésben él, de egyre több jogot szerezve lassankint önálló köztársasággá alakul Bizánc védelme alatt. 1204—1358 között velencei függésben áll, 1358—1526 között a magyar királyok védelme alatt. Ez utóbbi időszak Ragúza fénykora. A hatalmas magyar királyok biztosítják a kis köztársaság boldogulását, de minél kevesebbet avatkoznak Ragúza dolgaiba. Éppen ezért hosszú századokon élt a városban a Magyarországhoz való ragaszkodás

érzete. A magyar korszakban lesz Ragúza a Balkán főkereskedője, építi ki arisztokratikus alkotmányát és terjeszti ki hatalmát a szomszédos dalmát szigetekre. 1526—1806 között a török szultán védelme alatt áll. Az ez időben már teljesen elhorvátosodott város a horvát szellemi élet központjává lesz. A horvát irodalom virágkorát a XVII. századi Ragúzában éri el. Az 1667-iki földrengéssel indul meg a köztársaság hanyatlása. 1806-ban a franciák megszállják, 1808-ban megszüntetik a köztársaságot. Ragúza ezóta osztozik Dalmácia sorsában.

7. A horvátok a VI. század folyamán telepednek be mai hazájukba. A VIII. század második felében már keresztények. Több bán hatalma alatt frank függésben állanak. A nemzeti dinasztia megalapítója Trpimir bán (845—864), akinek székhelye Clissa. Utódai közül Tomislav bán (910—928) egyesíti valamennyi horvát banátust. 925-ben a pápa királlyá koronáztatja. A horvát királyság központja a mai Dalmáciában feküdt. Ebben az időben Dalmáciának csak a partmenti városokat nevezték, míg a szárazföldi részek Croatiának, Horvátországnak, hívták.

Zvonimir király (1076—1089) Szent László magyar királynak nővérét, Jelénát, vette feleségül. Pápai parancsra kereszties hadjáratot akart indítani, amiért a knini országgyűlésen a horvát rendek fellázkodtak ellene és felkoncolták. Utóda II. István (1089—1090), a nemzeti dinasztia utolsó tagja. Halála után Jeléna behívta bátyját, aki a Gvozdig (ma Petrova gora) elfoglalta a horvát területeket s ezek királyává unokaöccsét, Álmost (1091—1095), tette meg, aki Zágrábban, az akkori Szlavonia fővárosában, székelte. (A Szlavónia név mutatja, hogy ez ország lakosai szlávok voltak. Szlavón nemzetiség sohasem létezett, a szlavóniai szlávok époly horvátok voltak, mint a croatiak.) A Gvozdon alul egy horvát főúr, Péter (1093—1097), ragadta magához a hatalmat. Szt. László halála után Álmosnak el kellett Zágrázból menekülnie. Könyves Kálmán leverte Péter királyt. Hosszú zavarok után 1102-ben Könyves Kálmán megegyezett a horvát rendekkel. A tizenkét horvát törzs vezérei elismerték királyukul s állítólag a Zára melletti Tengerfehérváron (Biograd na moru) meg

is koronázták. (A magyar-horvát unió keletkezése módjáról a magyar és horvát történetírók között hosszú vita folyt, amely azonban nem tisztázta a felmerülő kérdéseket, mert a tudományos argumentumok az aktuális politika befolyása alatt állottak és középkori események magyarázatába modern közjogi fogalmakat csempészték be.)

1102—1918-ig Horvátország csekély megszakításokkal unióban élt Magyarországgal. Az unió természete a hatalmi helyzet szerint ismételten változott, de ebből sokáig semmi ellentét nem származott Magyarország és Horvátország között. Az unió következménye volt, hogy Szlavónia fővárosa, a Budához viszonylag közel fekvő Zágráb, lett az egész horvát terület székhelye. Horvátország élén az Árpádok idején rendszeren egy kir. herceg, vagy ifjabb király állott, aki alatt 1260 óta két bán volt: a szlavón és a horvát-dalmát. A határ a két bánatus közt a Gvozđ.

A vegyesházbeli uralkodók alatt egyes horvát főurak nagyon elhatalmasodtak. A zavarokat Velence Dalmácia meghódítására használta fel. 1409-ben Nápolyi László ellenkirály Dalmáciára való minden jogát eladta Velencének, mely 1452-ig befejezte az ország elfoglalását. A török 1493-ban tört be először Horvátországba és hamarosan elfoglalta a horvát területek túlnyomó részét. 1538—1699 között Horvátország mindössze egy keskeny sáv, melynek keleti határa Zengg—Károlyváros—Sziszek—Babocsa vonala. Ez az a terület, melyet a török idők száborai reliquiae reliquiarum incltyi olim regni Croatiae-nek neveznek.

1538-ban a két báni állás, 1558-ban a két szábor egyesítettik. Ezóta szerepelnek közjogi egységként Horvát-Szlavón és Dalmátországok s megy át a régi Szlavóniára Horvátország neve s veszi fel az ú. n. Alsó-Szlavónia a Szlavónia nevet.

A török veszedelem mellett állandó küzdelemben áll az ország az 1569-ben a báni hatalom alól kivont határőrvidék német parancsnokaival. A határőrvidék csak 1881-ben oszlott fel teljesen. A török által elfoglalt területeken és a határőrvidéken pusztul a horvátság és helyébe lépnek a Balkán mélyéből oda települt vlachok, akiket az ipeki patriarchátus elszerbesít.

Horvátország politikai egységének szétszakítása maga után vonja a horvát terület néprajzi egységének megbontását is.

1699-ben, Szerém és Lika-Krbava megyék egy része kivételével, a mai Horvát-Szlavonországok felszabadultak a török alól. Ugyanekkor Dalmáciában is visszaszorult a török, de a felszabadult részek Velence uralma alá kerülnek. Dalmácia mai északi határát 1718-ban érte el. A velencei uralom terjedésével ment át Dalmácia neve a régi croatai területekre is. Horvát-Szlavon-országok mai határait 1791-ben nyerték.

Horvátország a külön államiság gondolatát egész II. Józsefíg eléggé fentartotta. Mind a Habsburg-ház trónra emelését, mind a *pragmatica sanctio* elismerését Horvátország Magyarországtól függetlenül intézi el. II. József abszolutista törekvései szövetkezésre bírják a magyar és horvát rendeket. Így alakul ki a szorosabb magyar-horvát unió. A nemzeti eszme feltámadása megzavarja a magyar-horvát testvériséget. A magyar nyelv előnyomulása a közéletben hasonló törekvésekre biztatták a horvátokat. Magyarország Horvátországban is a magyar hivatalos nyelvet akarta behozni, ami heves összeütközésekre vezetett. Bécs a magyar nacionalizmus ellensúlyozására pártolta a horvát mozgalmakat, melyek oda vezettek, hogy Jellachich József horvát bán 1848-ban fegyvert fogott Magyarország ellen.

A szabadságharc leverése után Horvátország ugyanazt az elnyomást nyerte jutalomként, amelyet Magyarország kapott büntetésül. A Muraköz és Fiume ugyan Horvátországhoz csatoltattak, de az 1814 óta osztrák kormányzás alatt álló Dalmácia megígért visszacsatolása kijátszatott. Muraköz 1860-ban került vissza Magyarországhoz, Fiume kérdése az 1869-iki provizóriummal rendeztetett. Ez a provizórium a magyar (szabatosan magyar-horvát közös) kormány igazgatása alá adta a várost, míg sorsa véglegesen eldöntetik.

Horvátország a hatvanas években rossz politikát csinált. Nem vette észre, hogy a dualizmus többé nem akadályozható meg s ellenállásával csak azt érte el, hogy a kiegyezés nélküle köttetett meg s a dualizmus folytán egyszerűen átutaltatott Magyarországba.

Ebből a zsákutcából Rauch Levin báró szabadította ki

hazáját. Oktrojált választási renddel és kerületi beosztással, valamint a választások erőskező vezetésével unionista többséget hozott össze. Ez megszavazta a magyar-horvát kiegyezést, mely széleskörű autonómiát biztosított Horvát-Szlavonországnak. Az unionista-párt már 1871-ben kisebbségbe került s különféle kísérletek után 1873-ban a kiegyezés ellenségei, a többségben lévő nemzeti-párt, vette át a kiegyezés elismerése árán a hatalmat. A nemzeti-párt soha nem békült meg őszintén az únióval. Jánusz-arcú politikát folytatott: Budapesten magyarón volt, Zágrábban magyarellenes. Gróf Khuen-Héderváry Károly bánsága (1883—1903) alatt teljesen lejárta magát és a magyar-horvát kiegyezés ezután csak erőszakkal, korrupcióval és a horvátokkal szemben a szerbség erősítésével volt fenttartható. Khuen távozása után a nemzeti-párt kisebbségbe került (1906). Az egymást gyakran váltogató bánok, hol a kiegyezés nyílt ellenségeivel, a horvát-szerb koalícióval kormányoztak, hol ellene. 1913 óta a koalíció mint kormánytámogató többség félig, 1917 óta egészen kormányon volt s így nyugodtan előkészíthette az elszakadást, melyet 1918 október 29-én mondott ki a horvát szábor.

7. A szlovének a VI. században már mai hazájukban laknak és a VIII. században felveszik a keresztséget. Gyöngye önállósági törekvések után a frank, majd a német birodalomhoz tartoznak különféle arisztokrata családok uralma alatt. 1282 óta hódít közöttük a Habsburg-ház. A XIV. század óta különböző korona-tartományokra osztva a Habsburg-ház állandó birtokállományát képezik, leszámítva Napoleon Illyriájának pár esztendejét (1809—1814). Az osztrák császárság szétesésével alakult meg a mai Szlovénia, mely 1918 október 29—december 1. között a zágrábi nemzeti tanács uralma alatt állott és december 1-én ennek határozatából Jugoszlávia része lett. A szlovén nemzet egyharmada olasz uralom alá került.

Szlovéniához számíttatik a magyar Vend-vidék is. Ez mindig Magyarországhoz tartozott és a vendek saját nyelv-járásukat téve meg irodalmi nyelvvé a szlovénektől századok óta teljesen elszigetelték magukat.

III.

A DÉLSZLÁV EGYSÉG

Heterogén történelmű és lakosságú országokból, ellentétes hagyományokkal bíró nemzetekből és államokból tevődött össze Jugoszlávia. A népek milliói, maguknak a délszlávoknak is nagy része, azt hitte azokban a lázas napokban, mikor 1918 végén Jugoszlávia megalakult, hogy a délszláv egység kikiáltása egy nagy történeti igazságtalanság jóvátétele és a délszláv népek boldogulásának legfőbb garanciája. Tíz év múlva az egész világ látja, hogy a délszlávok soha nem gyűlöltek egymást jobban, mint amióta egyesülhettek. Honnan ezek az ellenmondások?

1. A délszláv egység hívei mindig azt hirdették, hogy nincs külön szerb, külön horvát, külön szlovén nemzet, hanem van egy délszláv nemzet, melynek az említettek csak kiágazásai. Ennélfogva nincs jogosultsága annak, hogy a délszlávság egyes ágai külön nemzeti életüket fentartsák, hanem a délszlávság egyesítendő és az elavult történeti különbségek fokozatos kiküszöbölésével, illetőleg összeolvasztásával egy teljesen egységes délszláv nemzet teremtetendő. Ez a tanítás mint példára a német és az olasz egység megteremtésére hivatkozik.

Hogyan állunk a délszláv egység elvi alapjaival?

A szlovének a „szerb-horvát”-tól különböző nyelvet beszélnek, mely semmivel sem áll közelebb a horváthoz, mint a bolgár a szerbhez. Mindig külön nemzeti életet éltek és erősebb kultúrkapcsok fűzik őket a németekhez és az olaszokhoz, mint a többi délszlávokhoz. A horvátok és szerbek kétségtelenül egy nyelvet beszélnek, de a nyelvi egység még sem akkora közöttük, mint a németek vagy olaszok között. Akármilyen különbségek is legyenek az egyes német és olasz nyelvjárások között, az irodalmi nyelv egységes, ellen-

ben a horvátoknál és a szerbeknél más és más nyelvjárás lett irodalmi nyelvvé, amihez még nagy stílusbeli és szókincsbeli eltérések is járulnak.

A nyelv nem egyetlen nemzetalkotó tényező. Az esetek túlnyomó részben ugyan áll az, hogy az anyanyelv eldönti a nemzeti hovatartozást, de vannak az ellenkezőre is példák. Ugyanaz a norvég és a dán irodalmi nyelv, de a norvég és a dán nemzet nem ugyanaz. Spanyolul beszél Közép- és Dél-Amerika majdnem valamennyi köztársasága és íme sem a spanyolországi spanyolokkal, sem egymás között nem képeznek egy nemzetet. Portugálul beszél Brazília államalkotó rétege, de nem képez-e külön nemzetet? Angolul beszélnek az Egyesült-Államok polgárai, de külön nemzetnek vallják magukat. Az írek többsége angol anyanyelvű, de soha nem érezte magát angolnak. Az Egyesült-Államok sok millió négere csak angolul tud, de senkinek sem ajánlanám, hogy ezeket amerikaiak jelenlétében velük egy nemzetnek nyilvánítsa. És nem egy nemzetnek érzi-e magát a svájci, bármilyen anyanyelvű legyen is? Kanada polgárai egy nemzetnek vallják magukat, akár angolul, akár franciául beszéljenek is. A példákat még folytathatnók.

Nagyon fontos nemzetalkotó tényező a nyelv mellett a történelem. Soha 1918 előtt nem volt délszláv egység. Egy másik fontos tényező a kultúra. Van szerb és van horvát nemzeti kultúra. Ezeknek a kultúráknak, mint szomszédos népek kultúrájának, vannak érintkező pontjai, de kulturális egységről beszélni a délszlávság körében ámtás. Sőt a szerb kultúra közelebbi rokonságot mutat a bolgárral, mint a horváttal. A szerbek a keleteurópai vagy bizánci kultúra részesei, a horvátok a nyugateurópai vagy rómaié. A tíz éves állami együttélés a kiegyenlíthetetlen ellentétet igen elevenen dokumentálta mindkét nemzet és az egész világ előtt. Soha Bizanc nagyobb megvetéssel és gyűlölettel nem nézett Rómára, mint Belgrád néz ma Zágrábra és soha a horvát nemzet nem volt jobban áthatva a nyugathoz való tartozás tudatától, mint napjainkban.

És fajilag is nagy különbség van a horvátok és szerbek között. A horvátok sokkal tisztább szlávok, mint a szerbek.

Vérkeveredés náluk csak kis mértékben történt és csak nyugati kultúrájú népekkel (magyarok, olaszok, németek). A szerbek óriási balkán-román tömeget olvasztottak be, de keveredtek görögökkel, törökökkel, albánokkal is. Amint a francia Pittard kutatásai megállapították, antropológiailag is kifejezésre jutnak a horvátság és szerbség faji különbségei. De igen nagyok a nemzeti különbségek a népjellem tekintetében is. A horvátság a hagyományok tiszteletében megedzett nemzet, terhelve túlhajtott közjogi gondolkozással, kevés érzékkel az élet realitásai iránt, telítve nemzeti büszkeséggel, mely a kedvezőtlen politikai viszonyok közt bizonyos belső expanzióban nyer kifejezést. A szerbek paraszti nemzet, igen fejlett érzékkel a realitások iránt, lenézéssel minden idegen joggal szemben és telítve törhetetlen nemzeti imperializmussal. Különben azt, hogy a horvátok és szerbek egy nemzet-e vagy nem, nem a tudományos vizsgálat dönti el, hanem az, hogy egynek érzik-e ők magukat, vagy sem. Aligha hiszem, hogy a két nemzet egy százaléka is egynek érezné magát.

2. A délszláv egység eszméjének megteremtője Gáj Lajos (1809—1872), a horvát irodalmi reform megindítója. 1829—1830-ban mint a pesti egyetem hallgatója ismeretségbe került Kollár Jánossal, a pesti tót lutheránus egyház lelkészével, a nevezetes cseh költővel. Kollár a modern pánszlavizmus atyja, aki a szlávokat egy nemzetnek tartotta. Gáj Kollár tanításait a délszlávásra alkalmazta és a délszlávokat tartotta egy nemzetnek felállítva az illyrizmus elméletét. Szerinte a délszlávok az illyrek egyenes leszármazói volnának, azoké az illyreké, akik a római uralom előtt a mai délszláv területeken hatalmas birodalmat alkottak. Gáj úgy állította be a dolgot, mintha a délszlávság egyesülése e hatalmas birodalom új életre kelését jelentené. Ez a politikai cél megnyerte a horvát intelligencia túlnyomó részét az illyrizmusnak. Azt remélték, hogy ily módon kiszoríthatják a magyar befolyást Horvátországból. A magyar hivatalos nyelv erőltetése óta ugyanis attól tartottak, hogy elmagyarosíttatnak.

Horvátországban két tábor alakult ki: a konzervatív magyarónoké és a reformer illyreké. A magyarónok a rendiség hívei voltak, az illyrek a demokráciáé. A magyarónok

a magyar hivatalos nyelvvel szemben a holt latin nyelvhez ragaszkodtak, az illyrek a nemzeti nyelvet akarták beiktatni jogaiba. Az illyrek a szegényesnek érzett horvát történet helyébe kétezer év szemkápráztató illyr álmait léptették. Az egész horvát irodalmi reform az illyrizmus jegyében zajlott le, ami örök indítéka marad a délszláv egység gondolatának.

A negyvennyolcas események meghozták az illyrizmus teljes győzelmét, de bukását is. Az illyrizmus a császári reakciót segítette győzelemre. Maga Gáj is beállott a reakció szolgálatába. A történészek kimutatták az illyr leszármazás elméletének alaptalanságát. Ekkor lépett a közélet terére Strossmayer József (1815—1905) diakovári püspök (1849 óta), aki az illyrizmus elvetésével továbbra is céljának valotta a délszláv egység megteremtését és ily módon az állami önállóság kivívását. A zágrábi Délszláv Tudományos Akadémia (1867) és a zágrábi egyetem (1874) megalapításával gondoskodott róla, hogy a horvát irodalom és tudomány kiheverve az illyrizmus összeroppanását továbbra is a délszláv egység propagátora maradjon.

A hajdani illyr párt felvette a nemzeti párt nevet és Strossmayer mögé sorakozott. Ez a párt perhorreszkálta az únió helyreállítását Magyarországgal. S mikor ez az unionista (magyarón) párt ideiglenes felülkerekedésével az únió mégis helyre állott, annak heves ellenzéke lett. Mikor azonban kiderült, hogy a dualizmus megerősödött és a magyar-horvát úniót egyelőre nem lehet felbontani, a nemzeti párt a kiegyezést elismerte a hatalom kézbe kapása árán. A nemzeti párt igazi programja valamennyi délszlávnak egy birodalomban való egyesítése volt. Az únió elismerése részéről tehát csak taktika lehetett. A tényleges erőviszonyok a Monarchiában, a hatalom huzamos bírása sokban opportunistává tehatték a pártot, de védelme alatt a horvát iskola, irodalom és tudomány rendületlenül a délszláv gondolatot terjesztette, tehát az únió ellen dolgozott.

A nemzeti pártnak egyetlen elvi ellenzéke a jogpárt volt. Ez a délszláv eszmével szemben ragaszkodott a külön horvát nemzeti ideálokhoz. Hallani sem akart a délszláv egységről, hanem a horvát közjog alapján a horvát tartományok

(Horvát-Szlavon-Dalmátországok, Bosznia-Hercegovina) egyesítésére és belőlük egy horvát állam teremtésére törekedett, mely önálló tagja lett volna a Habsburg-Monarchiának (trializmus). A jogpárt törekvései a Monarchia, sőt Magyarország szempontjából államépítő törekvések voltak. Hiszen legszélsőbb kívánságaik sem lépték túl a Monarchia határait s minden követelésük centripetális volt, Zágráb felé, mint központ felé irányult. A jogpárt, ha nem is Magyarország, de a magyar királyok jogait elismerte s mindig hajlandó volt a magyar-horvát viszony új alapon való rendezésére. Igazi ellenségét nem is Magyarorszáiban látta, mely legfeljebb csorbitotta a horvát jogokat, hanem a délszláv eszmében, mely a horvát nemzet felszívására törekedett. A délszláv eszme a horvát eszmével szemben a Monarchia és Magyarország szempontjából állambontó eszme volt, hiszen centrifugális törekvések szolgálatában állott, amennyiben a Monarchia határain kívül eső nemzettel törekedett egységre. A közjogi gondolkodás túltengése folytán mindebből Budapest csak annyit értett meg, hogy a nemzeti párt elismerte a kiegyezést, a jogpárt pedig nem. Azt látta, hogy a vélt, vagy igazi közjogi sérelmeken a délszlávok elég könnyen napirendre tértek, mert számukra az unió és a horvát közjog csak átmenet voltak, a jogpárt ellenben szenvedélyesen harcolt miattuk, hiszen neki mindene a horvát közjog volt. Így alakult ki az a különös helyzet Horvátországban, hogy a Monarchia és Magyarország természetes barátai reménytelen ellenzékiességbe lökettek, ellenben a Monarchia és Magyarország természetes ellenségei a hatalom birtokában voltak.

Ez a természetellenes helyzet egy nemzedék alatt meghozta a maga gyümölcseit. A nemzeti párt iskoláiban egy türelmetlen délszláv ifjúság nőtt fel. A horvát ideológia híveinek egy része is. látva a tiszta horvát alapon folytatott küzdelem eredménytelenségét, a délszláv ideológia felé közeledett. Eből a két eredőből jött létre az ú. n. horvát-szerb koalíció (1905). Ez először elsöpörte a nemzeti-párti öreg urakat (1906), majd lassankint felőrölte a jogpártot. A jogpárt a Monarchia fennállásának utolsó évtizedében, érezve a délszláv egység közeledő győzelmét, kétségbeesett lépéseket tett Bécs-

ben és Pesten, hogy az illetékes köröket felvilágosítsa a fenyegető katasztrófáról, anélkül, hogy célt ért volna. Ennek részben maga volt az oka, mert nem tudta magát rászánni a kiegyezés formális elismerésére, ami megnyitotta volna számára a hatalomhoz vezető utat s megadta volna neki az eszközöket elvei megvalósítására és a horvát különállás megmentésére.

A végső kifejlés felé az út akkor nyílt meg, mikor Tisza István gróf miniszterelnök megegyezett a koalícióval (1913). A horvát-szerb koalíció vállalta Skerlec Iván báró bán színtelen unionista kormányának támogatását, aminek fejében a kormánytöbbség kedvező helyzetébe jutott. A világháború alatt a horvát-szerb koalíció egyes tagjai súlyosan kompromittáltak magukat, de Tisza ezt nem tartotta oknak rezsim-változtatásra. Eszterházy Móric gróf pedig mint miniszterelnök átadta a hatalmat egy a koalícióból alakult kormánynak. Mihailovich Antal bán elnöklelte alatt (1917). Így, mikor a központi hatalmak összeomlottak, a magyar kormányok jóvoltából Horvátország élén a Monarchia esküdt ellenségei állottak, akik 1918 október 29-én a horvát száborral kimondatták az elszakadást.

3. Amíg a horvátoknál a délszláv gondolat ilyen hosszú multra tekinthet vissza, addig a szlovéneknél és a szerbeknél más a helyzet. A szlovéneknél a huszadik századig csak kivételesen akadtak hívei a délszláv egységnek. E században előbb a liberálisok, aztán az ú. n. májusi deklarációval (1917) a szlovének többségét képviselő klerikális párt is a délszláv egység alapjára helyezkedett. De a szlovének jugoszlavizmusa mindig felületes volt és csak pillanatnyi érdekekből fakadt.

A szerbeknél csak elvétve akadtak hívei a délszláv egységnek. A szerb nemzetet egy más eszme ragadta magával. A nagy-szerb eszmének nevezett pánszerb gondolat. Ennek megalapítója a szerb irodalmi reform atyja, Karadzics Vuk (1787—1864). A nagyszerb eszme hívei azt vallják, hogy a Balkánon és a vele határos középeurópai részeken csak egy szláv nemzet lakik: a szerb. A horvátok katolikus szerb törzs, a bosnyák-muzulmánok meg törzsökös szerbek. Mind-

azok a területek, melyek valaha Hatalmas Dusán birodalmához tartoztak, vagy a török időkben az ipeki patriarchátus alá rendeltettek, szerb területek, melyek egy új hatalmas Nagy-Szerbiában egyesítendők. Szerb tehát a bolgár Macedonia, a magyar Vajdaság, a horvát Szlavónia, Bosznia-Hercegovina, Dalmácia nagyrésze, a szabad Montenegró, Albánia és Szaloniki. A szorosan vett Horvátországra és a szlovénekre a szerbek nem reflektáltak.

A nagyszerb eszme megvalósítása volt a felszabadulás óta Szerbia főtörekvése. A délszláv egység gondolata elől a szerbség saját területén elzárkózott, ellenben szívesen látta propagálását a horvátok között, hiszen a horvát nemzeti eszme minden gyengülése javította a nagyszerb gondolat győzelmének esélyeit. A horvátok a szerbeket az illyr ideológia rózsaszínű prizmáján nézték s akik jobban ismerték őket, azok is azt remélték, hogy miután a nagyszerb és a délszláv területi és néprajzi igények nagyjában fedik egymást, az ellentétek nem lesznek kiegyenlíthetetlenek. A horvátországi szerbek már a nemzeti pártban is nagy szerepet játszottak, a horvát-szerb koalíció vezetését meg hamarosan magukhoz ragadták. Tisza „horvát” bizalmasa, a horvátországi szerb Pribicevics Szvetozár, egyszer a szábor ülésén nyíltan elismerte, hogy számára a belgrádi politika a mérvadó. Pribicevics 1909 óta a koalíció tényleges vezére volt. Ily módon Belgrád a horvát politika irányításában egyre intenzívebben vett részt — a magyar kormányok jóvoltából!

4. A háború kitörésekor kiadott szerb kiáltványok nagyszerb eszmekörben mozognak. Ha akadnak is délszláv szellemű megnyilatkozások, ezekről mindig kimutatható a taktikai jelleg. A Monarchiából kimenekült délszláv politikusok, akik Trumbics Antalnak, a horvát-szerb koalíció egyik alapítójának, elnöklete alatt az antant oldalán megszervezték az ú. n. Délszláv Választmányt, Szerbia részéről elég hideg bánásmódban részesültek. Csak mikor Szerbia ellenséges megszállás alá került, a Délszláv Választmány pedig megszervezte az amerikai délszlávokat, önkéntes csapatokat állított fel és Londonban jelentékeny befolyásra tett szert, érezte

a szerb kormány szükségét annak, hogy a Délszláv Választmánnyal megegyezzenek.

Igy jött létre 1917 július 20-án az ú. n. korfui deklaráció, melyet egyrésztől Pasics szerb miniszterelnök, másrésztől Trumbics, a Délszláv Választmány elnöke írtak alá. Ez a deklaráció a világháború délszláv céljának, minden szerbnek, horvátnak és szlovénnek a Karagyorgyevicsek jogára alatt egy államban való egyesítését vallja. A deklaráció azonban csak kifelé teremtett teljes egységet. Pasicsék és Trumbicsék között mindvégig súlyos összeütközések voltak s Pasics politikájában egyáltalán nem feszélyeztette magát a korfui deklaráció által.

A Monarchia összeomlásakor ennek délszláv részein az ú. n. délszláv nemzeti tanács vette át a hatalmat. A nemzeti tanács három országos kormányt nevezett ki: Laibach székhellyel egy szlovén, Zágráb székhellyel egy horvát és Szarajevó székhellyel egy bosnyák kormányt. A délszláv nemzeti tanács elnöke a szlovén klerikálisok vezére, Korosec Antal dr. lett. Korosec Genfben találkozott Pasiccsal és Trumbiccsal. November 9-én aláírták a genfi deklarációt, mely a délszláv konstituante döntéséig egy dualisztikus Jugoszláviát tervezett. Szerbiában a szerb király és a szerb kormány intézte volna az államügyeket, a Monarchia délszláv részein a nemzeti tanács és az általa kinevezett kormányok. Pasics utóbb bevallotta, hogy ezt az egyezményt azzal az utógondolattal írta alá, hogy soha meg nem tartja. A francia kormány sürgette a délszláv egységnek sürgős proklamálását, nehogy a monarchiahű elemek időt nyerjenek. Erre jó volt az egyezmény. A Párisban székelő szerb kormány dezavualta Pasicsot, mire ez lemondott. Új kormányát aztán a genfi deklaráció elejtésével állította össze.

Ezalatt otthon a zágrábi nemzeti tanácsban az egyik alelnök, Pribicsevics Szvetozár, ragadta magához a hatalmat. A tanács horvát alelnöke, Pávelics Antal, igen gyenge ember volt s egyáltalán nem volt tisztában céljaival. Annál jobban tudta a szerb Pribicsevics, mit akar: délszláv egységet szerb hegemonia alatt. A szerb katonaságot behívta Horvátországba és Zágrábban ifjúsági terrorcsapatokat szervezett. Azután

felhasználva egyes dalmát politikusoknak azt a naiv hiedelmét, hogy a fegyverszüneti szerződés alapján Dalmácia egyes részeit megszállni kezdő olaszok azonnal megállnak, ha ez a terület a szövetséges Szerbiával egyesül, döntésre vitte a dolgot.

Hiába üzengetett Trumbics, hogy ne kiáltsák ki elhamarkodva az egyesülést, hanem várják meg a békekonferencia döntését, hiába tiltakozott az egyesülés ellen a nemzeti tanácsban Rádics István és néhány más politikus, a nemzeti tanács november 24-én későn este az egyesülést kimondta. E határozatról egy küldöttség értesítette a szerb királyt. Péter szerb király nevében Sándor szerb trónörökös és régens fogadta a küldöttséget, melynek nevében Pávelics Antal olvasta fel a nemzeti tanács feliratát. Erre a felíratra válaszolva a régens proklamálta a szerbek, horvátok és szlovének királyságának megalakulását.

Ez 1918 december 1-én volt. Azóta ez a nap, mint Jugoszlávia megalakulásának napja, hivatalos ünnep. Az egyesülést a szerb parlament 1918 december 29-én ratifikálta. A horvát szábor elé nem került a dolog, mert ez 1918 október 29-e óta többé össze nem ülhett. Sőt a nemzeti tanács plénumát sem hívták ratifikálás céljából össze. A horvát nemzet a december 5-iki vérbe fojtott zágrábi katonatiszti puccs-kísérlettel reagált az egyesülésre, de végrehajtását többé nem akadályozhatta meg: a fegyver a szerbek kezében volt.

5. Az új államban a szerbek csak relatív többségben (38 százalék) vannak. A horvátok és szlovének együtt ugyanannyian vannak, mint a szerbek, a kisebbségekkel szövetkezve pedig erős túlsúlyban lehetnének. A horvátok és szlovének műveltebbek, gazdagabbak és minden téren haladottabbak a szerbeknél. Hogy Jugoszláviában mégis a szerb hegemonia jutott uralomra s ez a hegemonia egy percre sem engedte ki a hatalmat a kezéből, annak különböző okai vannak.

Szerbia mint organizált állam lépett Jugoszláviába. Az állami élet minden ágára kiépített szervei voltak. Montenegró egyszerűen okkupáltatott. Állami szervei külföldön re-

kedtek. A Monarchiától lecsatolt országrészek egyike sem birt teljes államisággal. A legjobban kiépített országok, Horvátország és Bosznia is, az állami élet egyes ágaiban saját szervekkel nem bírtak. Amellett az országrészek eddig egymással semmiféle szervezeti egységben nem éltek, különböző állami organizmusok részei voltak és autonóm kompetenciájuk is igen különböző volt. A nemzeti tanács uralmának harminchárom napja csak látszólag tudta őket egy nevezőre hozni és a kezdetben megindult új szervezkedést hamarosan elgáncsolta Pribicevics Szvetozár.

Szerbia egy óriási diadal mámorával ért az új fejlődés küszöbére. A Monarchia lecsatolt tartományai részben vegyes érzelmekkel fogadták a dolgok új alakulását és nagy bizonytalansággal néztek a jövő elé, mely őket egészen új sínekre tolt. A szerbek mindig csak saját nemzeti ideáljaik megvalósítására törekedtek. A győzelem nagyobbra növelte nemzeti öntudatukat, mint valaha és egy percig sem haboztak célkitűzésükkel: Jugoszlávia rendeltetése a nagyszerb álmok megvalósítása. Ezzel szemben az új részek legtudatosabb és legerősebb nemzetét, a horvátot, a délszláv propaganda nemzedékek óta gyöngítette, úgy hogy most sem törekedett horvát ideáljai megvalósítására, hanem egy ködös nemzetfelettséget akart megteremteni: a délszláv egységet.

Bármilyen nagyok voltak is az ellentétek a szerb pártok között, abban nem volt különbség közöttük, hogy valamennyien biztosítani akarták a szerb hegemoniát és ennek legfőbb garanciáját az állam centralisztikus berendezésében látták. Ezzel szemben az új részek pártjai között voltak centralisták, autonomisták, federalisták, szeparatisták, nemzetek és országok szerint sokféle árnyalattal és bár a horvátság és szlovénség nagy többsége kezdettől fogva decentralista volt, közjogi, nemzeti, világszemléleti, vallási ellentétek miatt soha nem tudtak egységes frontot létre hozni.

Kormányzati rendszerekre többnyire döntő befolyással van az a milieu, amely a fővárosban található. Jugoszlávia fővárosává a régi szerb főváros lett, mely változatlanul megmaradt tisztára szerb jellegűnek. Az állami élet legfőbb irányítása e szerb milieuben történt. A horvát és a szlovén

centrumok az állam perifériáin feküdtek, így csekély befolyással lehettek a belgrádi környezetben élő kormányzat elhatározásaira. Belgrád körül, — eltekintve az állam vezetéséből eleve kizárt magyaroktól és németektől, — kompakt szerb tömbök laknak, növelve ezzel az állam szerb jellegének impresszióját. Ezzel szemben a szlovénség, ha kompakt is, egy határszéli tartományba van szorítva, a horvátságnak jelentékeny része meg szétszórta, más népekkel vegyülten lakik, ami néhol megbontja a nemzeti összetartozás tudatát is.

A szerbség helyzetét erősítette az állami életről való felfogásuknak nagy eltérése az új részekétől. A szerbség a bizanci és török államhagyományok hatása alatt fejlődött. Ezek a despota-rendszerek melegágyai voltak. Hatalom és önkény, erő és erőszak itt körülbelül azonos fogalmak. A szerbség az új részeket hódított területnek jogos zsákmánynak tartotta, mellyel tetszése szerint rendelkezhetik. Parlamentarizmus, demokrácia bizanci területen külsőségek belső tartalmuk megtagadásával. Az új részek nyugati szervezetű jogállamokban éltek, hol a törvények arra valók, hogy megtartassanak, a parlament a nemzeti akarat kifejezője. Bajos volt nekik beleélni magukat az új viszonyokba. A szerb nemzet nem érezte magát céljai elérésében paragrafusokkal korlátozhatónak, az új részek pedig a nyers és nyílt erőszakkal szemben törvénykönyvekkel próbáltak védekezni. A szerbség a maga kíméletlenségével fokozta nemzeti erejét, míg az új részeket csak gyöngítette ellenállásuk impraktikus formája.

A szerbségnek teljes a hitbeli egysége. Minden szerb pravoszláv vallású. Ez a vallás nemzeti vallás, melynek sorsa századok óta teljesen összefonódott a szerbség sorsával. Az egyetemes jellegű katolikus egyház ugyan nem ellensége a nemzeti gondolatnak, de nem tekinti a nemzeti gondolat erősítését egyedüli feladatának, mint a szerb egyház. A horvátokat a vallás meg is osztja. Négyötöd részük katolikus, egyötöd részük muzulmán. A muzulmánok sokáig száraz ág voltak a horvát nemzet fáján. A muzulmán vallás századokon át perhorreszkálta a nemzeti gondolatot. Ha e tekintetben az egység kikiáltásakor már voltak is változá-

sok, a muzulmánok máig sem teljes értékű horvátok. Még ma is akadnak horvát muzulmánok, akik közelebb érzik magukhoz török vagy albán hitsorsosukat, akivel egy szót sem tudnak beszélni, mint a velük egy nyelvet beszélő és egy nemzetet alkotó horvát katolikusokat.

Szerbiát az idegen megszállás bizonyos fokig dezorganizálta, a nagy vérvesztés, melyet a világháborúban szenvedett, elgyöngítette, a megfelelő intelligenciának hiánya és a gazdasági elmaradottság az új részekkel szemben inferioritásba hozta, de mindezt ellensúlyozta az, hogy az állami főhatalom az ő kezükben volt és nemzeti egységük és öntudatuk az új részekével szemben sokkal erősebb volt.

6. A délszlávság körében a vallás kérdése sokkal nagyobb szerepet játszik, mint a nyugati államokban. Nemcsak ilyen vagy amolyan dogmák hitét, ilyen vagy amolyan istentiszteletet és egyházi szervezetet jelent, hanem nemzethez és kultúrához való tartozást is. A katolicizmus Jugoszláviában azonos a nyugati kultúrközösséghez való tartozás gondolatával, a pravoszlávia Nyugat tagadásával.

Jugoszlávia vallási összetétele nagyon változatos. A lakosság 46.6 százaléka pravoszláv, 39.8 százaléka katolikus, 11.1 százaléka muzulmán, 1.8 százaléka protestáns, 0.5 százaléka izraelita, 0.2 százaléka más vallású.

A pravoszláv vallás Szerbiában és Montenegróban államvallás volt. Papjait az állam alkalmazta és fizette. Az új részekben a szerb pravoszláv vallás autonómiával bírt és az államhatalomtól meglehetősen független volt. Különösen áll ez a karlócai egyházra, melyhez a magyar területek és Horvát-Szlavonországok szerbjei tartoztak, amely egyház nagy vagyonával is kivált a többi szerb egyház közül. Jugoszlávia területén a három önálló szerb nemzeti egyház (Belgrád, Cetinje, Karlóca) mellett ott volt még a konstantinápolyi görög patriarcha alá tartozó bosnyák-szerb és a csernovici érsek alá tartozó dalmát-szerb egyház.

Az új állam első ténykedése a szerb egyház egyesítése volt, még pedig a bizánci hagyományoknak megfelelőleg, zsinati előkészítés után, uralkodói elhatározással és a szerb nemzeti tradíciók szellemében az 1766-ban megszüntetett ipeki

patriarchátus helyreállításával. Az erről szóló proklamáció 1920 szeptember 12-én adatott ki. Ipeki patriarchává Dimitrije belgrádi érsek lett, akinek ideiglenes székhelyéül Karlóca jelöltetett ki, miután Ipek elmaradt balkáni városka, a belgrádi érsek egyszerű háza meg semmi tekintetben sem versenyezhetett a karlócai patriarcha fényes palotájával. Az ipeki patriarcha alá 30 püspök tartozik, akik közül három külföldön székel: az amerikai szerbeké Chicagóban, a magyarországi szerbeké Budán, az olaszországiaké Zarában. A bánáti románok ma a bukaresti patriarcha alá tartoznak, viszont a Romániához tartozó bánáti szerbek a temesvári szerb püspöki helynök alá, aki a nagybecskereki szerb püspök képviselője. A püspökök közül öt érseki címet visel, de ezek is csak püspöki joghatóságot gyakorolnak. A papság száma mintegy 2.600. A papképzést a belgrádi egyetem theologiai kara és hat theologia (Karlóca, Szarajevo, Cetinje, Monasztir, Prizren, Rakovica) végzi. Ez utóbbiak nem főiskolai jellegűek. A növendékek négy középiskolával vétetnek fel. Karlócán székel az orosz emigránsok szent színódusa is. Egy ideig az ipeki patriarcha alá tartozott az albán pravoszláv egyház is, de azután önállósította magát (1923).

A szerb egyház egységének megteremtését a volt Monarchia szerbjei egyre fokozódó kedvetlenséggel fogadták, különösen a karlócai patriarchátus területén. E patriarchátus vagyona rászállott az ipeki patriarchátusra, autonómiája ellenben megszűnt. Ez autonómia igazgatásában a világi elem is nagy befolyáshoz és jövedelemhez jutott, amitől most elesett. A karlócai jövedelmek hova-tovább nem is költettek e patriarchátus céljaira, hanem róluk Belgrád disponált tetszése szerint. A püspöki karban is megkezdődött az új részek papjainak hátraszorítása. Több püspök állítólagos „osztrák” érzelme miatt nyugdíjaztatott és a megüresedő püspöki állásokra rendszeren szerbiai papokat neveznek ki. Az államilag eltartott theológiakon a növendékek közt túlteng a szerbiai elem, úgy hogy a jövőben az alsó papság körében is aránytalanul kevés lesz az új részekből származó pap. Fájdalommal tölti el az új részek haladottabb szerbségét az a kulturális süllyedés is, amely az ipeki patriarchátus kikiáltása óta a szerb egyházban

beállott. A Monarchiában már nem lehetett főiskolai végzettség nélkül senkisép pappá és a karlócai theologia versenyzett a csernovici egyetem görög-keleti theologiai karával. Ezt a főiskolát most középiskolai nivóra fokozták le és balkáni tanárokkal és növendékekkel tömték tele. Belgrád ezeket a panaszokat nem érti meg. Szerbiában az új részek szerbjeit svábáknak nevezték és Jugoszlávia megalakulása után sem tekintették őket teljes jogú szerbeknek. Ami pedig a műveltség hanyatlását illeti, Szerbiában vannak püspökök is főiskolai végzettség nélkül.

Bár a vidovdáni alkotmány megszüntette a pravoszláv egyház államegyházi jellegét, a valóságban ma is az. A szerb egyház ünnepeit az udvarnál, a diplomáciában, a hadseregnél mint nemzeti ünnepeket ülik meg és az iskolákban ez ünnepeket rákényszerítik a más vallású tanulókra is. A költségvetés a többi egyházak rovására favorizálja a szerb egyházat.

7. A katolikus egyházat még több szervezettel vette át Jugoszlávia, mint a pravoszlávot. Mint önállóan megszervezett egyházak kerültek az új államba a horvátországi, élén a zágrábi érsekkel, a boszniai, élén a szarajevói érsekkel és a kis montenegrói egyház, élén az antivári érsekkel. A dalmát egyház elvesztette érsekét Záranak olasz uralom alá jutásával. Az Osztrák Császárság többi püspökségei közül Jugoszláviának jutott a laibachi, a maiburgi és a vegliai. A magyar területek a szombathelyi, a pécsi és a csanádi püspökségek és a kalocsai érsekség alá tartoztak. Fiume olasz megszállása folytán a város elszakított a zenggi püspökségtől és külön püspököt kapott.

Belgrádnak első törekvése az volt, hogy a délszláv területek vonassanak ki az idegen főpapok joghatása alól. Ez nehezen ment, mert a Vatikán nem volt bizalommal a pravoszláv jellegű Jugoszlávia iránt. 1923-ban sikerült mégis elérni a szabadkai és nagybecskereki püspöki helynökségek felállítását, miután Belgrád de facto megakadályozta e területek katolikusainak érintkezését magyar egyházfejedelmeikkel. 1924-ben meg felállított a belgrádi érsekség. Ez érsekség megalapítását Belgrád az első lépésnek tartja a délszláv katolicizmusnak Belgrádban való centralizálása felé. A dolog

azonban nem olyan egyszerű, mint amilyen az ipeki patriarchátus kikiáltása volt, mert ehhez a Vatikánnak is van köze. Különben Belgrád az új érsekség felállításakor különféle anyagi kötelezettségeket vállalt, melyeket nem teljesített, úgy hogy emiatt 1928-ban a belgrádi érsek (Rodics Rafael) el is akarta hagyni a várost.

A katolikus egyház Jugoszláviában jelenleg négy érseki és tizenhat püspöki egyházmegyéből áll. Az utóbbiak közül a körösi püspökség gör. kath. (A görög katolikusok az állam lakosságának 0.4 százalékát képezik.) A papság száma körülbelül 3.300. A papképzést a zágrábi és a laibachi egyetemek theologiai fakultásai látják el, továbbá tizenhét hittudományi főiskola. A katolikusoknak mintegy 60 százaléka horvát, 20 százaléka szlovén, a többi német, magyar, ruthén, stb.

A délszláv főpapi kar dr. Bauer Antal, zágrábi érsek, elnöklete alatt megtartott zágrábi zsinatán 1918 nov. 29-én kérelmezte a pápától az egyházi szláv nyelvű istentisztelet kötelezővé tételét Jugoszlávia egész területén. A vegliai és zenggi püspökségekben 1248 óta engedélyezve van a latin ritusú szláv mise. Róma azonban ezt hosszú küzdelem után privilegiúmként adta meg. A nyelvi kiegyenlítődés a horvát és a szerb egyház között a schizrát mozdíthatja elő. Az északi Adria horvátjai el voltak szigetelve a szerbektől és az egyedül náluk fenmaradt glagolita írás is elválasztotta őket a cyrillicát író keleti szláv papoktól. Más volna a helyzet a szerbekkel határos, vagy velük keverten élő horvát püspökségekben. Éppen ezért a horvát, de különösen a szlovén egyház kebelében is voltak befolyásos ellenzői a reformnak. Meggondolandó volt továbbá a szláv misének a magyar és német katolikusokra való rákényszerítése. Róma nem is teljesítette a délszláv főpapi kar kérelmét, de más egyházpolitikai okok folytán akadályokat sem gördít a szláv mise terjedése útjába.

A délszláv püspöki kar lelkesedését hamarosan lehűtötte Belgrád magatartása. A Monarchia katolikus jellegű államszövetség volt, Jugoszlávia pravoszláv jellegű állam. A Monarchia azonban respektálta a pravoszlávok jogait, míg Belgrád minden „latint” eleve másodosztályú polgárnak tart. A papiroson kimondott egyenlőség a gyakorlatban úgy való-

sult meg, hogy a karlócai egyház vagyonát megkímélték, a dúsgazdag zágrábi érsekségnek és a diakovári püspökségnek azonban és a szegényebb egyházmegyéknek is jóformán minden birtokát lefoglalták az agrárreform céljaira. És amíg a pravoszláv egyház minden szükségletét az állam fedezi, addig a katolikus egyházzal igen mostohán bánnak. Sokat kellett a katolikus klérusnak szenvednie az állami orgánumokkal való érintkezés alkalmával is, mert egyes állami funkcionáriusok, — még miniszterek is, — megfélemlettek velük szemben az udvariasság elemi követelményeiről. Az állam mindenféle ürügyek alatt üldözőbe vette a szerzeteseket és az alsó papságot, de a legmagasabb állású főpap sem kerüli el bosszújukat, ha ragaszkodik nemzetéhez. A legtöbb összeütközés a szókimondó, intranzigens horvát szarajevói érsekkel, dr. Sárics Ivánnal volt, akit elzárással és az országból való kitoloncolással is megfenyegettek. Üldözték a katolikus egyesületeket is, különösen a Mária-kongregációkat.

Belgrád szerette volna a katolikusok hitbeli egységét kikezdeni. Mindenféle anyagi előnyökkel a horvát parasztságot a pravoszláviára való áttérésre próbálta rávenni, de igen csekély eredménnyel. Azután különféle hereziseket? segített elő: a nemzeti egyházat, a reform-katholicizmust és az ó-katolikus vallást. Csak az utóbbi tud sikereket felmutatni.

Ilyen viszonyok közt Belgrád és a Vatikán viszonya az első években igen rossz volt. Konkordátum híján a megüresedő püspökségeket a pápai kúria Belgrád megkérdezése nélkül, sokszor Belgrád ellenére, töltötte be. A római Szt. Jeromos intézet igazgatását illetőleg súlyos természetű konfliktus támadt a Vatikán és Belgrád között, melynek folyamán a vatikáni délszláv követ egyszer erőszakkal távolíttatta el a pápa által az intézet élére állított igazgatót.

A Szovjet-Oroszországban előállott helyzet a Vatikánban azt a reményt keltette, hogy a vallási egység helyreállítása lehetővé válik. Ez maga után vonta azt is, hogy Belgrád irányában is előékenyebbé vált. 1926 januárjában létrejött a megegyezés a Szt. Jeromos-intézet kérdésében. A vatikáni körökkel jó összeköttetésben álló szlovén klerikális párt 1927 február 1-én belépett a kormányba és azóta kitart Belgrád

mellett. Ennek oka állítólag az, hogy Jeglics Bonaventúra laibachi püspök és a párt elnöke, a szintén pap Korosec Antal, ily módon vélik biztosíthatni egy, a katolikusokra kedvező konkordátum megkötését.

A Vatikánnak és a délszláv klerikálisoknak ez a magatartása kényes helyzetbe hozta a horvát papságot. Dr. Bauer Antal zágrábi érsek hajdan horvát-szerb koalíciós képviselő volt, aki főpapi méltóságát is a koalíció befolyásának köszönheti. A koalíció alapítói szabadkőművesek voltak és Bauer környezetében állítólag ma is akadnak szabadkőművesek. A horvát szabadkőművesség a nemzeti küzdelemben semleges magatartást tanúsított. Bauer is ezt tette és papjait óvatos ságra intette. Rádics emiatt a maga durva modorában ismételt neki rontott a horvát klérusnak, ami még inkább elmérgezte a dolgot. Rádics tragikus halálakor úgy látszott, hogy Bauert is magával ragadja a közhangulat, de azóta ismét visszatért semleges álláspontjára. Ez a helyzet minden esetre a horvát nemzeti ellenállás nagy negativuma.

8. Jugoszlávia megalakulásakor három muzulmán egyház volt az állam területén: a szerbiai élén a belgrádi főmuftival, a montenegrói, élén a podgoricai muftival, és a bosnyák élén a szarajevói reisz-ül-ulemá-val. A belgrádi főmufti híveinek túlnyomó része Macedóniában és Ó-Szerbiában lakik és csak a balkáni háború után kényszerült főpapjául elismerni őt. Belgrád szerette volna a muzulmán egyházat is a szerb fővárosban centralizálni. Zeki Mehmed főmufti mindenben a kormány kezére járt, de eddig csak a kis montenegrói egyház csatlakozása következett be. A szerbiai egyháznak semmi féle autonómiája sincsen. Ó-Szerbiában és Macedóniában fekvő birtokait elkobozták, papjait az állam fizeti és igen mostohán bánik velük. Muftivá politikai szolgálatok fejében egészen lehetetlen papokat neveznek ki. A török nemzetiségű hívők a rossz bánásmód miatt Kis-Ázsiába vándorolnak ki, ami Belgrád szívesen lát.

A bosnyák muzulmán egyház a Monarchia idején széles körű autonómiát nyert és a még a török időkől származó nagy vagyonát megszorította. E vagyon igazgatását, továbbá az egyház fejének és muftijainak választását a vakuf-meiri

szábor intézte, melyet a hívők választottak. Ez a nagy autonómia szála volt Belgrád szemében. Az egyház birtokainak nagy részét lefoglalta az agrárreform céljaira, a szábor üléseseit megakadályozta, határozatait nem respektálta, az imámokat a reisz-ül-ulema jogainak megsértésével megfelelő képesítéssel nem bíró egyének közül nevezte ki, az osztrák-időkben rendezett középiskolai jellegű pap- és bíróképző intézet, a szarajevói seriját-iskola, élére pravoszláv vallású igazgatót állított. A törvénytelenések ellen tiltakozó reisz-ül-ulemát, Csauevics Hadzsi Dzsemaluddin Mehmed effendit, többször megrendszabályozta. Eddig azonban nem sikerült a horvát muzulmánokat rábírni arra, hogy feladják különállásukat. Ellenben közöttük is elharapódzott a Kis-Ázsiába való kivándorlás betegsége.

A muzulmán papok száma Jugoszláviában mintegy 1.100. A szarajevói seriját-iskolán kívül van Üszkübben is egy medresz, papképző szakiskola.

9. A délszláv statisztika nem különbözteti meg az evangélikusokat és a reformátusokat, de hitelt érdemlő adatok szerint az evangélikusok száma mintegy 157.000, a reformátusoké mintegy 60.000. Belgrád megakadályozta a protestánsokat abban, hogy Magyarországon maradt főpásztoraikkal érintkezzenek. Ilymódon önálló szervezkedésre kényszerítette őket.

Az evangélikus egyház 1926-ban három püspökségre osztotta magát: egy magyar, egy német és egy tót jellegű kerületre. Eddig csak a tót püspök választatott meg Veres Ádám személyében (1929 február), Ó-Pazua székhellyel.

A református egyház hívei túlnyomólag magyarok és egy egyházmegyét képeznek. Püspökük még nincs.

A két felekezet papjainak száma 1926-ban 135 volt. Protestáns theologia nincs.

Belgrád centralizáló törekvései teljes sikert értek el a zsidóknál. Királyi rendelettel országos főabbivá dr. Alkalay Izsák belgrádi rabbi neveztetett ki (1923). Alatta mintegy 100 rabbi áll. Rabbiképző nincs. Az izraelita egyházon belül a zsidóság két csoportra oszlik, mely csoportok külön-külön szervezkednek: széfard (spanyol) és aszkenázi (galíciai) zsi-

dókra. Az előbbieket Spanyolországból menekülve századok óta élnek a volt Török-birodalom területén (Bosznia, Szerbia, Macedónia), az utóbbiak a volt magyar, horvát és osztrák területeken laknak. A zsidóknak mintegy egyharmada spanyol, kétharmada galíciai.

A statisztikában szereplő „egyéb” vallásúak túlnyomó része baptista, akik majdnem mind a Vajdaságban laknak.

A népszámlálás óta kapott erőre az ó-katholikus egyház, melyet Belgrád erősen propagál. Az egyház 1923-ban ismeretett el. Élén 1924 óta a zágrábi püspök (Kalogjera Marko) áll, akinek mintegy 50 papja van. 1926 óta Zágrábban van papképzőjük is.

IV.

TIZ ÉV BELPOLITIKAJA

1. Jugoszlávia első kormánya, Prótics Sztoján elnöklete alatt 1918 december 20-án neveztetett ki. Képviselve volt benne minden országrész és minden, Belgrád szempontjából megbízhatónak tartott, párt. A 20 miniszter közül 13 volt a szerb, 5 a horvát (köztük 1 muzulmán), 2 a szlovén. Valamennyi hatalmi tárca a szerbeknek jutott. A külügyminiszter ugyan horvát volt, de egész miniszterségét Párisban töltötte, úgy hogy a külügyeket helyette a váltakozó, de mindig szerb, premierk irányították.

A minisztérium az államügyeket kezdettől fogva centralista szellemben vezette. Különösen Pribicsevic belügyminiszter. A horvát, szlovén, bosnyák és dalmát kormányok ugyan egyelőre megmaradtak, de egyre fogyó kompetenciával és tekintéllyel. 1919 január 20-án távoznia kellett Mihalovich horvát bánnak is. Utódai többnyire kétes existenciák voltak.

A kormány politikai ellenőrzésére 1919 március 1-én Belgrádban összeült az ú. n. ideiglenes nemzeti képviselőlet. Ennek tagjait nem Jugoszlávia polgárai választották, hanem a szerb szkupstina, illetőleg a Monarchiától lecsatolt részekben bizonyos kulcsok szerint a pártvezetőségek. A 300 képviselő közül 298 vett részt a parlament tanácskozásain. A horvát parasztpárt ugyan elfogadta a neki adott 2 mandátumot, képviselőit is kijelölte, de aztán ezek párthatározat következtében nem mentek el Belgrádba.

Az ideiglenes nemzeti képviselőlet működése teljesen meddő volt. A kormányok, semmibe sem véve az ideiglenes parlamentet, tőle függetlenül intézték az államügyeket. Míután a fontos tárcák állandóan szerb kezekben voltak és a minisztertanácsban a szerbek többsége állandóan biztosítva volt, a legtöbb kormányintézkedés Szerbia javára és az új

részek kárára történt. Gazdaságilag különösen súlyos volt a korona és dinár viszonyának 4:1 arányban történt megállapítása akkor, mikor a két pénznem vásárló ereje egyforma volt. Az új részeket sujtotta az agrárreform is, mely zavaros miniszteri rendeletek által szabályozva szankcionálta a régi birtokosoknak kártérítés nélkül történt elűzését.

2. Az ideiglenes parlamentben megindult a politikai pártok szervezése. Nagyrészt a régi pártok jelentkeztek új firma alatt, programjukat legalább látszat szerint az új viszonyokhoz szabva. A szerbek között továbbra is vezetett a radikális párt, melyet 1880-ban alapított Pasics Nikola (1845—1926). A párt az Obrenovicsok idején forradalmi jellegű volt, mely az Obrenovicsok abszolutisztikus törekvései ellen felkelésekkel, összeesküvésekkel is próbálkozott. Időnként azonban résztvett a hatalomban és maga Pasics is volt egyszer miniszterelnök. A Karagyorgyevicsek trónra lépte után a radikális párt egészen magához ragadta a kormányhatalmat és 1904—1918 között csekély megszakításokkal Pasics volt a miniszterelnök. Ebben az időben a párt elvesztette eredeti jellegét. Konzervatív szerb nemzeti párttá, a nagyszerb törekvések letéteményesévé lett. Pasics kétségtelenül a legnagyobb szerb államférfiú. Műveltsége, tudása csekély volt, nagyobbszabású politikai koncepciót hiába keresnénk nála, de fanatikus nagyszerb, aki egy pillanatig sem kételkedett eszméi győzelmében. Csodálatos politikai ösztönével és emberismeretével kézben tudta tartani a régi Szerbia valamennyi jelentékenyebb emberét. A vidéki szerb kereskedőcsalád csalafintasága, a cincár üzleti lelkiismeretlensége a legmagasabb fokon testesült meg benne, mint politikusban. Ezért is volt oly népszerű Szerbiában. A szerb saját magára ismert benne. Pasics ügyes, bár teljesen balkáni diplomata is volt. Szokás azt mondani, hogy a szerb külpolitikát a belgrádi orosz követ irányította. Ezzel szemben áll az, hogy Pasicsnak sikerült a nagyszerb eszmét egészen belekapcsolnia az orosz külpolitikába és sikerült elérnie, hogy Oroszország akkor szálljon háborúba, amikor azt Szerbia akarta. A világháború után óriási tekintélye volt és akkora hatalma, hogy az egyenesen veszedelmezttette a királyét. Pasics személyisége

valósággal ráfeküdt a radikális pártra, amely éppen azért alig is mutat fel rajta kívül erősebb egyéniséget.

A radikális párt mellett a legjelentékenyebb szerb párt a demokrata. Ez az új államban alakult meg három nagyobb csoportból: a régi szerb ellenzékéből, a horvát-szerb koalícióból és a szlovén liberális pártból. A párt elnöke a régi szerb ellenzék vezére, Davidovics Ljuba (1863—) lett. Davidovics Jugoszláviának kétszer volt miniszterelnöke. A radikális párt neveltje, a nagyszerb eszme híve, csak módszereiben simulékonnyabb és engedékenyebb. Pasiccsal való régi ellentétei birták rá, hogy összefogjon az új részek egyes politikai csoportjaival, ily módon remélve többséget szerezni és a radikális pártot háttérbe szorítani. Reményei nem teljesültek. Szerbiában kompromittálták új hívei, az új részek politikusai viszont hamarosan rájöttek, hogy nincs lényeges különbség közte és Pasics között.

A harmadik szerb párt a földműves párt. Programja a paraszterdekek előmozdítása. Tényleges vezére Jovánovics Joca (1869—), aki hosszú diplomáciai pálya után csak 1920-ban lett politikussá.

A horvát pártok közül a legjelentékenyebb a parasztpárt. Alapítói a Rádics-testvérek: Antal (1868—1919) és István (1871—1928). A párt 1910 óta játszott szerepet a horvát szaborban. Igazi jelentőségre azonban Jugoszláviában tett szert. Rádics István még az egyesülés kikiáltása előtt szembe fordult a zágrábi nemzeti tanács politikájával, ami egy csapásra népszerűvé tette Horvátországban. Nagy helyzeti előny volt számára, hogy a régi pártok lejárták magukat. A Monarchiához hű pártok lehetetlenné váltak, a szerbofil pártok meg rövidesen kompromittálták magukat Belgrád horvátellenes politikája támogatásával. Mindenki Rádicshoz csatlakozott, aki máról-holnapra a nemzet vezére lett. Rádicsnak nem sok hivatottsága volt e szerepre. Kora ifjúsága óta harcban állott minden kormánnyal, ami nagy mértékben kifejlesztette benne a destruáló képességeket, de alkalmatlanná tette minden alkotó munkára. Sokoldalú műveltsége, széleskörű nyelvismeretei, nem közönséges írói képessége nem párosultak nyugodt ítélőképességgel, világos észjárás-

sal, politikai koncepcióval. Igazán nagy csak a demagógiában volt. Senki úgy nem tudott a horvát paraszt nyelvén beszélni, mint a paraszt származású Rádics. A horvát paraszt istenítette, kritika nélkül követte, akárhogy cserélgette is politikai credóját.

A katolikus horvátok között a parasztpárt hamarosan elsöpörte a többi pártokat, de kettő mind máig fen tudta magát tartani. Az egyik a federalista párt, mely régebben Nemzeti Klubnak, majd a Horvát Egyesülésnek nevezte magát és törzsét a horvát szábor Sztárcsevics pártja képezi. Jelenlegi vezére dr. Trumbics Antal (1864—).

A másik párt a jogpárt, vagy amint általában hívják, a Frank-párt. Ez a Monarchiában is a legintranszigenesebb horvát párt volt, ma fokozottan az. Programja szerint horvát köztársaságot követel valami laza összefüggésben a többi délszláv országgal. A valóságban a jogpártiak szeparatisták. Az ő soraikból került ki a Frank Ivo-féle emigráció is, mely semmiféle formában nem akceptálja a délszláv egységet. A párt elnöke dr. Prebeg Vladimir.

A muzulmán horvátok pártja a Délszláv Muzulmán Organizáció. A párt Bosznia és Hercegovina, valamint a többi a Monarchiától lecsatolt tartomány autonómiájának visszaállítását kívánja és a bosnyák muzulmánok vallási és anyagi érdekeit védené. Vezére dr. Szpáho Mehmed (1883—), aki a pártot az opportunizmus vizeire vezette.

A horvátországi horvát-szerb koalíció először a demokrata pártba olvadt be, de 1924-ben onnan kivált s azóta magát önálló demokrata pártnak nevezi. Vezére Pribicsevics Szvetozár (1875—). Egyike a délszláv közélet legérdekesebb alakjainak. Nem bir nagy műveltséggel, de éles eszű, verbeli politikus. Fanatikus nagyszerb, aki Jugoszlávia első éveiben tüzzel-vassal küzdött minden horvát nemzeti megmozdulás ellen. Senki az új államban nem ártott annyit a horvátoknak, mint ő. Mikor azonban Rádics behódolása után (1925) Belgrád elejtette, nagy mértékben revízió alá vette elveit. Pártját a horvátok lassankint elhagyták, úgy hogy ma a horvátországi szerbek pártjának mondható. Belgrád gazdasági politikája az új részeken nem tesz különbséget

horvát és szerb között. A horvátországi szerbek rövidesen ép oly elégedetlenek lettek a gazdasági kifosztás miatt, mint a horvátok. Ez a körülmény is a horvátok felé terelte Pribicevicset.

A szlovének vezető pártja a szlovén néppárt, mely Ausztriában a keresztény szocialistákkal működött együtt. Programja szerint a párt autonomista, de Szlovénia autonómiáján kívül az állam többi részeinek szervezetével nem sokat törődik. És a szlovén autonómiának is nem annyira tételen, mint tényleges biztosítása a fontos neki. Szlovénia messze esik Belgrádtól és oly területeket foglal magában, melyek a szerbeket nem érdeklik. Így a szlovénség önkormányzatát a néppárt eléggé tudta biztosítani, miután a lehetséges szerint minden kormányt támogatót. A párt erősen katolikus és a papok vezető szerepet játszottak benne. A párt vezére Korosec Antal (1872—), igen rutinos politikus. E pártnak horvát függeléke a horvát néppárt.

A szlovén liberálisok már Ausztriában is ellenlábasai voltak a néppártnak. Jugoszláviában előbb a demokrata párthoz csatlakoztak, aztán onnan Pribicevicssel együtt kiváltak. Vezérük Zserjav Gergely, a legmegbizhatatlanabb politikusok egyike.

Jugoszlávia e pártjai mind szerepet játszottak az ideiglenes nemzeti képviselőben, kivéve a horvát jogpártot, melynek nem adtak mandátumot és a horvát parasztpártot, mely nem jelent meg a parlamentben. Ehelyett Rádics óriási agitációt kezdett Horvátországban az önálló horvát paraszt köztársaság érdekében. Belgrádnak ennél még kellemetlenebb volt az, hogy 1919 tavaszán 158.000 aláírással memorandumot küldött Wilsonhoz, kérve a horvát nemzet önrendelkezési jogának biztosítását.

A kormány ismételten lecsukatta, ami csak növelte népszerűségét. A horvát nemzet egyre határozottabban fordult Belgrád ellen. Nem tudott ezen segíteni Laginja Mátyás nemzeti irányú bánsága sem (1920). A régens ugyan meglátogatta Zágrábot, mely látszólag szívesen fogadta, de 1920 szeptemberében Horvátország több részén súlyos természetű parasztlázadások törtek ki.

3. A Prótics-kormány oly heterogén elemekből állott, hogy képtelen volt az államügyek céltudatos vitelére. Centralisták és federalisták, szabadkőművesek és klerikálisok, panamisták és idealisták ültek benne együtt. Állandó volt a kormányváltság. A demokrata párt megalakulása (1919) után remény volt arra, hogy egy egységesebb szellemű centralista alakulat veheti át a kormányzatot. Prótics lemondott és 1919 augusztus 19-én Davidovics elnöklete alatt 14 demokrata, 1 montenegrói, 3 szocialista és 2 pártonkívüli miniszterből új kormány alakult. Azonban a kormánynak nem volt többsége. A parlament mellőzésével rendeletekkel kormányozott, sokszor erőszakos és korrupt eszközökkel. Mikor a radikálisok a Nemzeti Klub, a muzulmánok és a szlovének ellenzékként megszervezkedtek, Davidovics a régens elé terjesztette a választásokat kiíró ukázt. A régens az aláírást megtagadta. Erre a kormány lemondott.

1920 február 17-én ismét Prótics alakított kormányt 12 szerb radikálisból, 5 horvátból (köztük 2 muzulmán) és 3 szlovénből állítva össze a minisztériumot. Többsége azonban neki sem volt és néhány pártonkívüli képviselő kegyelméből élt. Mikor ezek ellene fordultak, kénytelen volt lemondani.

Hosszas tárgyalások után 1920 május 30-án Vesznics Milenko párisi szerb követ elnöklete alatt koncentrációs kormány alakult 8 demokrata, 5 radikális, 2 horvát, 1 szlovén és 3 pártonkívüli miniszterrel. A kormánynak szigorúan körülírt feladatai voltak, de, bár ellenzéke alig húsz főnyi volt, belső ellentétei miatt csak tengődött. Legerősebb megrázkódtatása az volt, mikor Prótics Sztoján mint konstituante-miniszter a minisztertanács elé terjesztette alkotmánytervezetét. Ez, ha igen szűkkörű autonómiákkal is, de kilenc tartományra osztotta volna Jugoszláviát. A szerb többségű minisztertanács Prótics javaslatát elvetette, mire ez lemondott. A helyébe lépő Markovics Lázár aztán elkészítette a centralista alkotmányt. Ez ellen a kabinet horvát és szlovén tagjai revoltáltak. Korosec végre lemondott, Drinkovics minisztert pedig, miután vonakodott lemondani, királyi ukázzal mozdították el állásából.

A Vesznic-kormány a választójogi törvényt tető alá hozta. Választó lett minden 21. évét betöltött délszláv állampolgár, kivéve azokat, akiket a trianoni és saint-germaini béke szerint opció illetett meg, vagy akik Dél-Szerbiából a balkáni háború után Törökországba vándoroltak ki, de onnan újra visszatértek. Ezzel a magyarok és németek egészen, az albánok és törökök igen jelentékeny részben megfosztattak a választójogtól. A szavazás titkosan történt. Minden 30.000 lakosra jutott egy képviselő az 1910-iki népszámlálás eredményei szerint. Miután Szerbia a világháborúban elvesztette lakossága 25 százalékát, ez az intézkedés Szerbia javára történt.

4. Az 1920 november 28-án lezajlott választások az alkotmányozó nemzetgyűlés 419 mandátumát pártok szerint a következőképpen osztották szét: demokraták 94, radikálisok 89, bolsevikok 58, Rádics 49, szerb földművesek 30, bosnyák muzulmánok 24, Korosec 15, Nemzeti Klub (horvátok) 11, szocialisták 10 mandátum, mellőzve a kisebb pártokat. Többség tehát nem volt és a pártok igen változatos programjai miatt nehéz volt koalíciót is létre hozni.

Belgrád helyzetén nagyot könnyített az, hogy 1920 december 8-án Rádicsék kimondták, hogy nem vesznek részt a konstituantén, miután azt nem ismerhetik el illetékesnek a horvát ügyekben. A jogpárt csatlakozott a határozathoz. Ily módon 52 horvát mandátum eleve hiányzott. Sok nehézség árán 1921 január 1-én Pasics alakított kormányt egy radikális-demokrata koalíció létrehozásával. A horvátok nagy részének távollétében is még mindig egy szavazattal kisebbségben volt a koalíció. Az ellenzék azonban annyira heterogén volt, hogy sohasem tudott összefogni. A Pasics-kormány aztán a konstituante elé terjesztette a történetileg kialakult országrészek és autonómiák eltörlésével szigorúan Belgrádban centralizált és a szerb hegemoniát biztosító alkotmánytervezetét. Az alkotmány megszavazásához azonban szükség volt az ú. n. quorumra, azaz valamennyi mandátum abszolút többségére, szóval 210 szavazatra. Ennyivel a kormány nem rendelkezett. Az utolsó percben Pasics rábirta a szlovén földműveseket és a bosnyák muzulmánokat, a törökö-

ket és albánokat, hogy anyagi ellenszolgáltatások fejében szavazzák meg az alkotmányt. Így, miután a horvát Nemzeti Klub és a szlovén klerikálisok eleve érvénytelennek nyilvánították a meghozandó alkotmányt, mert ellentétben a korfui deklarációval a horvátok és a szlovének majorizálásával hozatik meg és ezért a konstituantéból kivonultak, Szt. Vid napján, 1921 június 28-án az alkotmány megszavaztatott. Ezért is neveztetik vidovdáni alkotmánynak.

5. Az alkotmány szentesítésének napján egy bolsevik munkás merényletet követett el Sándor régens ellen. A merénylet nem sikerült. Pár hét múlva azonban egy másik bolsevik-merénylet megölte Draskovics belügyminisztert. Erre a szkupstina meghozta az állam védelméről szóló törvényt, mely a bolsevik képviselőket mandátumuktól megfosztotta. Jugoszláviában a bolsevizmusnak jelentékenyebb ipari munkásság híján nem volt igazi talaja. A konstituante-választásokon elért nagy bolsevik siker két okra vezethető vissza. Egyrésről Pribicsevics a bolsevizmus mesterséges terjesztésével próbálta a horvát nemzeti küzdelmet gyöngíteni, másrésről az általános elégedetlenség keresett oly módon kifejezést, hogy az állam legveszedelmesebb ellenségeit akarta uralomra segíteni. A macedon komité pl. utasította a bolgárokat, szavazzanak bolsevik jelöltekre, miután bolgár jelölteket a szerb adminisztráció nem tűrt.

Az alkotmány megszavazása után a konstituante rendes szkupstinaként folytatta működését. Az 58 bolsevista mandátumra nem írták ki a választásokat. A kormánykoalíció a horvát és a bolsevik képviselők hiányában többségre tett szert. A Nemzeti Klub többé nem tért vissza, hanem a parasztpárttal és a jogpárttal megalakították a horvát blokkot, mely Zágrábban tanácskozott és magát a horvát szábor jogutódának jelentvén ki elvi jelentőségű határozatokat hozott. Állandóan érvénytelennek nyilvánította a belgrádi kormány minden intézkedését. A Pasics-kormány a horvát képviselők ellen csak kivételesen lépett fel, annál erélyesebben üldözte a horvát hivatalnokokat és kegyetlenül botoztatta az ellenálló parasztságot. Pribicsevics Szvetožár volt Belgrád horvátellenes akcióinak sugalmazója. Ő szerveztette meg az Or-

junát is, (Organizacija Jugoslavenskih Nacionalista = a délszláv nacionalisták szervezete), amely mint terrorcsapat tartotta féken az egyre nagyobb mértékben lázongó horvát-ságot.

1921 augusztus 16-án meghalt Péter király. Sándor trónörökös és régens a vidovdáni merénylet után súlyos idegbajba esett és Párisba utazott. Atyja temetésére nem tért haza, sőt a vidovdáni alkotmány megsértésével trónra lépésétől számított harminc napon belül sem tette le az esküt az alkotmányra. A kormány hiába sürgette hazajövetelét. Végre a magyar királyválság napjaiban sikerült őt az öreg Pasicsnak hazahoznia.

6. A látszólag stabilizált politikai helyzetet felborították a radikálisok és demokraták régi ellentétei. Mindkét párton belül két-két áramlat küzdött egymással. Pasics szigorú centralizmusa ellen a radikális pártban Prótics foglalt állást. Pribicevics hajmeresztő horvátüldözése ellen a demokrata párt elnöke, Davidovics. Az egész 1922-iki év folytonos válságokkal telt el. Ez a helyzet kedvező volt a horvátokra, de Rádics nem tudta kihasználni. Sem arra nem tudta magát elhatározni, hogy szakítva a deklarációs politikával, erőteljes akciót kezdjen Belgrád ellen, sem arra, hogy megjelenve a szkupstinában ott új helyzetet teremtsen. A horvát nemzet nagy elégedetlensége következtében népszerűsége mégis folyton növekedett.

A szkupstina munkaképtelensége rábirta a királyt, hogy 1922 december 16-án Pasics elnöklete alatt tiszta radikális kormányt nevezzen ki, mely kisebbségben lévén feloszlatta a parlamentet. Az új választások 1923 március 18-án ejtettek meg. Most is az 1910-iki népszámlálás alapján, csak azzal a különbséggel, hogy negyvenezer lakosra jutott egy képviselő. Az ily módon szétosztásra jutó 312 mandátum közül a radikálisok kaptak 108, Rádics blokkja 72, a demokraták 51, a szlovén klerikálisok 21, a bosnyák muzulmánok 18, a dzsemijet (a macedóniai és rigómezei török és albán muzulmánok) 14, a szerb földművesek 10, a németek 8 mandátumot, nem szólva a kisebb pártokról. Látható, hogy a nemzeti alapon álló pártok előre törtek és a délszláv alapon álló

pártok hanyatlottak. Miután Rádics most sem jött a parlamentbe, a kisebbségben lévő radikális párt apró engedményekkel megszerezve a dzsemijet és a németek támogatását, vígan kormányzott tovább.

Rádics óriási győzelme nagyon megnövelte tekintélyét. Kilépve a szűkebb értelemben vett Horvátország határai közül Dalmácia, Bosznia és Hercegovina katolikus horvátjai zászlaja alá siettek, sőt kapott mandátumokat Szlovéniában is. Korosec és Szpáho szövetkeztek vele és szerették volna rávenni, jöjjön a parlamentbe és borítsa fel a helyzetet. Majd a radikálisok akartak vele megegyezni, de minden nagyobb engedmény nélkül. Az egyességből azonban semmi sem lett és az elbizakodott Rádics egyre szélsőségesebb beszédekertartott. Egy felségsértő beszéde miatt a kormány elhatározta letartóztatását. Erre 1923 július 21-én külföldre menekült.

Magyarországon át Bécsbe és innen Londonba ment. Terve az volt, hogy Angliát rávegye a horvát önrendelkezési jog kivívására. Ha nem is hivatalosan, de tényleg fogadta a legtöbb angol politikus, anélkül persze, hogy Anglia vállalkozott volna a szövetséges Jugoszlávia belügyeibe való beavatkozásra. Mindenki azt tanácsolta Rádicsnak, menjen haza, teremtsen fait accomplit, vagy vívja ki a parlamentben a horvát jogokat. Ez utóbbit legmelegebben Seton-Watson és Steed ajánlották, mert a horvát szeparatizmus súlyosan kompromittálta őket az angol közönség előtt, melynek ők garantálták, hogy a délszláv kérdés Jugoszlávia megteremtésével oldható meg.

Rádics nem tudta magát beletalálni az emigráns helyzetébe. A londoni rendőrség végre felszólította a város elhagyására. Erre visszatért Bécsbe és innen irányította pártja politikáját. Belgrád követelni kezdte Ausztriától Rádics eltávolítását. A parasztvezér haza nem mehetett, mert a kormány kijelentette, hogy letartóztatja. Végre, hogy a kiutasítást elkerülje, 1924 júniusában a szovjet meghívására Moszkvába utazott és ott pártja megkérdezése nélkül július 1-én pártjával együtt csatlakozott a harmadik internacionaléhoz.

A londoni úthoz fűzött illúziók eloszlása után Rádicsot a demokrata párt küldöttei környékezték meg: rendelje be

a szkupstinába híveit és buktassa meg ily módon Pasicsot. Rádicsnak nehéz volt szakítani a tagadás eddigi politikájával. Azért először csak mintegy kölcsön akart adni Davidovicsnak képviselőket, hogy a kormányt megbuktathassa. 1924 március 24-én 15 hívét Belgrádba parancsolta. Pasics azonban kijátszotta Davidovicsot. Pribicsevics és hívei, összesen 14-en, kiléptek a demokrata pártból, megalapították az önálló demokrata pártot és beléptek a kormányba. Rádics kénytelen volt többi híveit is Belgrádba rendelni. Látva, hogy új helyzet készül kialakulni, a németek és a dzsemijet elhagyták Pasicsot. Erre ez húzta-halasztotta az újabb rádicsiánus mandátumok igazolását. Végre, hogy a leszavazást elkerülje, október 20-ig elnapolta a parlamentet.

Azonban a radikálisok egy részének nem tetszett sem Pribicsevicsék kormánybalépése, sem az, hogy a horvát képviselők bevonulása elé Pasics akadályokat gördít, holott a horvátok megbékülése Jugoszláviával államérdek. Pasics a közhangulat nyomása alatt lemondott. 1924 július 27-én Davidovics elnökletével alakult meg az új kormány, melynek tagjai a demokrata, a szlovén klerikális és a bosnyák muzulmán pártból kerültek ki és tagja volt egy radikális disszidens is. A parasztpárt nem vállalt tárcát, csak kívülről támogatta Davidovicsékat. Bár a kormánykoalíció többsége a decentralizáció mellett volt, a centralista vidovdáni alkotmány megváltoztatásáról hallgattak. Belgrád különben is bizalmatlan volt a parlamenti többség iránt, melyben a szerbek kisebbségben voltak. Még zavarosabb lett a helyzet, mikor aug. 10-én hazatért Rádics. Mintha semmisem történt volna, népgyűlési szónoklataival ismét a legélesebb harcot indította meg a király és az állam ellen. Ez végül is a kormány bukását okozta.

7. 1924. november 6-án újra a Pasics-Pribicsevics koalíció vette át a kormányt, mely azonnal feloszlatta a szkupstinát. A bolsevik-ellenes államvédelmi törvényt a kormány a horvát parasztpárt ellen alkalmazásba vette, mert Rádics Moszkvában csatlakozott a harmadik internacionáléhoz. Rádicsot és pártjának vezető embereit letartóztatták. Sokáig vitás volt, megengedik-e egyáltalán, hogy Rádicsék

pártja részt vegyen a választásokon. Végül is győzött az állam-rezon, hiszen Rádics pártja az egész horvát nemzetet jelentette, a választásból való kizárás tehát a horvát nemzet kizárásával lett volna egyértelmű. Pribicevics még egyszer szabad kezet nyert a horvátok tetszés szerinti üldözésére.

1925. február 8-án zajlottak le a választások soha nem tapasztalt terror alkalmazásával. A választások most is az 1910-iki népszámlálás alapján ejtettek meg, csak némi helyesbitéssel: 312 mandátum helyett 315 került szétosztásra. E számból a radikálisok 143, Rádics 67, a demokraták 37, Pribicevics 20, a szlovén klerikálisok 20, a bosnyák muzulmánok 15, a németek 5, a szerb földművesek 4 mandátumot nyertek. Szóval 163 kormánypártival szemben 152 ellenzéki állott. Ez a csekély többség aligha biztosította volna a rendszer huzamos fennmaradását. Most aztán Rádics, aki még mindig fogva volt, sietett a radikálisok segítségére. Szövetségei és pártja megkérdezése nélkül 1925. március 27-én unokaöccse, Rádics Pál képviselő, egy nyilatkozatot olvasott fel a szkupstinában, amely nyilatkozatban a parasztvezér megtagadva egész eddigi küzdelmét, elismerte a vidovdáni alkotmányt. A behódolás után tárgyalások indultak meg a radikális és parasztpárt között, melynek eredményeként 1925 július 17-én Pasics elnöklete alatt egy radikális-radicsianus koalíció vette át a kormányt. A horvát parasztpárt kapott 4 jelentéktelen tárcát. Horvát vívmány csak az volt, hogy Pribicevics és hívei kizárattak a kormányból. Az új kormány amnesztiát eszközölt ki Rádicsnak, aki aztán november 18-án közoktatásügyi miniszterré neveztetett ki. A kibékülést mintegy megpecsételte a király második zágrábi látogatása.

Mind Rádicsnak, mind a radikálisoknak megvoltak a maguk utógondolatai az új kormánykoalíció megalakításakor. Rádics azt remélte, hogy a kormányban való részvétellel bizonyos engedményeket érhet el a horvátság részére és idővel kieszközölheti a vidovdáni alkotmány revízióját is, a radikálisok pedig azt remélték, hogy rövidesen lejáráthatják a kormányzatra teljesen alkalmatlan parasztvezért, meg fogják bonthatni a horvát front egységét, három-négy kisebb horvát párt fog alakulni, melyeket aztán egymás ellen játszhatnak ki.

Rádics a kormányon csakugyan tehetetlennek bizonyult. Nemcsak a horvátság javára nem tudott semmit sem kieszközölni, hanem kapkodó magatartásával lépten-nyomon kompromittálta magát. Mikor behódolt Belgrádnak, 11 híve otthagyta, a kormányon meg miniszterei közül kettő, Superina és Nikics, rövidesen szembe fordultak vezérükkel. Az eddig pártjában diktátori hatalmat gyakorló parasztvezér nem mert a hűtlenek ellen erélyesen fellépni, ami mutatta tekintélyének fokozódó gyengülését. 1926 április 15-én Rádicsnak le kellett mondania tárcájáról és különféle változatok után 1927 február 1-én hívei is végleg kiléptek a kormányból.

8. Ekkor azonban már nem volt Pasics a miniszterelnök. A király és Pasics között rég hiányzott a teljes bizalom. Pasics de facto hatalmasabb volt a királynál. A radikális párt, mint a szerbség vezető pártja, ugyanazt a szerepet akarta játszani Jugoszláviában, amely szerepet játszotta Péter király alatt Szerbiában. Pasics semmit sem akart engedni régi kormányzati módszereiből, melyek a Balkánon beváltak, de nem a Monarchiától lecsatolt területeken. A Balkánon a parlamentarizmus és más nyugati berendezkedések csak kirakatként szerepelnek a nyugati közvélemény megnyugtatására és — félrevezetésére! A régi Szerbiában a kormányon lévő párt semmiféle törvény vagy szabály által nem érezte magát fészélyezve és minden szerb pártnak az volt a törekvése, hogy hatalomra jutva, teljes mértékben kielégítse érdekeit. A szerb pártok között nincsenek nyugati értelemben vett elvi különbségek. A legnagyobb zavarba jönne az ember, ha pl. a radikális és a demokrata párt között lévő elvi különbségeket szabatosan meg kellene határoznia. A szerb rendszeren kora ifjúságában csatlakozik egyik vagy másik párthoz és az elvekkel soha nem törődve, követi pártját minden változatok között, vagy lesz hozzá hűtlenné, mert személyes érdekei más orientációt tesznek számára kívánatossá. A szerb pártok behozták Jugoszláviában a gazdasági kifosztás rendszerét, vitatva, hogy ehhez nekik joguk van, hiszen e területeket ők szabadították fel óriási véráldozattal az osztrák rabigából. Ezt az osztrák rabigát olyannak képelték, mint amilyen volt az ő hajdani török rabságuk. Mikor a régi Szerbia egy-egy új területet

nyert Törökországtól, onnan a törököket egyszerűen kikergette. A szerb közvélemény külön nagylelkűségként ünnepelte azt, hogy a vidovdáni alkotmány legalább papiroson biztosította a horvátok és a szlovének részére a szerbekkel való egyenjogúságot. A horvátokat ők sohasem tartották külön nemzetnek, hanem katolikus szerbeknek és nem tudták megérteni, hogy a horvátság nem akar beolvadni a szerbségbe. A horvát és a többi autonómiát osztrák találmányoknak tartották, melyeket meg kell szüntetni, hogy az egységes szerb nemzet kialakulhasson. A horvátok ragaszkodását hagyományos közjogi berendezkedésükhöz az osztrák szellem feltámadásának tartották. Ezt pedig az állam fenmaradása érdekében ki kell irtani.

Ennek az ideológiának tipikus kifejezője volt az öreg Pasics. Mikor Prótics engedmények felé hajlott, félrelökve hosszú évtizedek benső barátságának minden emlékét, kizárta a radikális pártból, megfosztotta mandátumától, úgy hogy Prótics elhagyatva, szinte kiközösítve halt meg (1923). A radikális párt túlnyomó része vakon követte Pasicsot és a nagy-szerb célok megvalósulásának garanciáját a radikális párt hatalmi rendszerének további kiépítésében vélte megtalálni.

Ezzel szemben az ifjú király körül kialakuló kamarilla más eszközöket akart alkalmazni. Egyetértett Pasicsékkal abban, hogy a szerb hegemoniát az országban fenn kell tartani. A hegemoniát azonban a vidovdáni alkotmány meghozásával és Rádics behódolásával biztosítottnak találta és nem idegenkedett attól, hogy bizonyos mértékig számoljon a horvát kívánságokkal. Személyi engedményekre és áldozatokra kész volt. A király szerette volna tartóssá tenni azt, hogy Rádics pártja részt vegyen a hatalomban és szerette volna egy-egy kormányhű horvát és szlovén párt megalakításával legyűrni a széparatiztikus törekvéseket és végleg megnyugtatni a horvát nemzeti ellenállás által eléggé felizgatott nyugati közvéleményt. És a kamarillának más szempontból is szüksége volt az új részek pártjaira. Velük akarta letörni a radikális párt predomináns helyzetét, megszüntetni azt a visszás állapotot, hogy Pasics hatalmasabb és a szerbek előtt népszerűbb legyen, mint a király.

A szerb demokratákkal való ismételt kísérletek már ilyen tendenciákat szolgáltak. De Davidovics lány embernek, elkényelmesedett öreg úrnak bizonyult, a párt alvezére, Pribicevics, meg egyenesen Pasics mellé állott. A kamarilla arra a meggyőződésre jutott, hogy céljait csak úgy érheti el, ha Pasicsot valahogy elgáncsolja. Így történt, hogy mikor Rádics meglepő behódolásával Pasics csillaga félelmetes magasságba emelkedett, alattomos aknamunka indult meg ellene, amely hamarosan megbuktatta őt.

Pasicsnak van egy fia, Ráde, aki apja hatalmának védelme alatt igen élénk közgazdasági tevékenységet fejtett ki. Ez a tevékenység az évek haladtával egyre szemérmetlenebb panamázássá alakult át és semmi nyoma sem volt annak, hogy az öreg Pasics bármily akadályokat is gördítene fia vállalkozásai elé. A Balkánon az ilyet nem szokás tragikusan venni. Az ellenzéki lapok szórványos leleplezései senkit sem izgattak különösebben. A kamarilla azonban, mikor Pasics elgáncsolására határozta magát, valóságos hadjáratot indított Pasics Ráde ellen. A támadásokat egy magasrangú miniszteri tisztviselő, Sztojadinovics Dragisa, irányította. Ez a Sztojadinovics Jovánovics Ljúba radikális politikus, többszörös miniszter és a parlament elnökének volt a veje. Jovánovics néhány hívével a közéleti tisztaság jelszavával kivált a radikális pártból. A harc egyre élesebb lett és egyre inkább az öreg Pasicsot vette célba. Sokan kezdték észrevenni, hogy ki áll a harc hátterében s a radikális pártban lassankint erőre kaptak a Pasics-ellenes áramlatok.

9. Sok nehézség árán sikerült rábirni az agg államférfiút, hogy gyöngye egészségi állapotára hivatkozva vonuljon addig vissza, amíg fia ügyei tisztázódnak. Miniszterelnökké a király 1926 április 8-án a radikális párt egy jelentéktelen tagját, Uzúnovics Nikolát, nevezte ki (1873—). Uzúnovics egy évig vezette az államügyeket, mely idő alatt teljes tehetetlenségről tett tanuságot. Ez év alatt hatszor bukott meg és részleges kormányváltás minden hónapban volt. A radikális-radicsiánus koalíció folytonos foldozással 1927 február 1-ig fentállott, akkor felváltotta a radikális-szlovén-klerikális koalíció és belépett a kormányba a Jovánovics-csoport elnöke, Vukicsevics

Velja is. 1926 december 10-én Pasics egy kormányválság izgalmai között meghalt. Pasics halála megkönnyítette a kamarilla dolgát. Egyre-másra csempészte be a kormányba saját radikális-párti exponenseit: a régi Makszimovics mellé Pérics Ninkót, Miloszavljevics és Hadzsics tábornokokat, Markovics Bogdánt, Szrskics Milánt és Vukicsevics Velját. A pasicsiánus radikálisok lassan háttérbe szorultak és a radikális-párt különböző frakciói között az ellentétek egyre jobban kiélesedtek.

10. Uzúnovics elvégezvén a radikális-párt atomizálásának feladatát, a kamarilla 1927 április 17-én Vukicsevics Velját emelte a miniszterelnöki székbe. Vukicsevics szintén egészen jelentéktelen ember volt. Az új premier radikális-demokrata kormánykoalíciót alakított, de a pártok megkérdezése nélkül a kamarilla exponenseiből. Így lettek a demokraták közül miniszterekké Marinkovics Voja, Kumanúdi, Sumenkovics, Mijovics. A bosnyák muzulmánok már régebben a demokratákkal szövetkeztek. Most ők is kormányra jutottak. Belgrád ily módon akarta őket végleg elválasztani a radicsiánusoktól. Korosecék kimaradtak. De ez csak taktikából történt, hogy a választásokon mint ellenzékiek vehessék fel a harcot a szintén ellenzéki liberális szlovénnel, Pribicsevics híveivel. Vukicsevics a parlamentben be sem mutatkozott, hanem előbb elnapolta, aztán feloszlatta.

A premier eleinte azt hirdette, hogy az eddigi pártok romjain egy új nagy kormánypártot akar alakítani. Ez a kamarilla óhaja volt. A régi pártkeretek azonban hatalmasabbak voltak, mint a kamarilla óhajta és Vukicsevics erélye. Így csak az történt meg, hogy Vukicsevics úgy vezette a választásokat, hogy azok a pasicsiánusok és Davidovics hívei ellen irányultak, de a pártok egységét sem ő, sem ellenfelei nem merték megszüntetni. A nagyszerb pártok atomizálását azonban a Vukicsevics-választás nagy mértékben előmozdította.

Az 1927 szeptember 11-én megejtett választások eredményeként a 315 mandátum a következőképen oszlott meg: radikálisok 111, demokraták 63, horvát parasztpárt 62, Pribicsevics 23, Korosec 20, a bosnyák muzulmánok 16, szerb földművesek 9, németek 6, a horvát federalista-jogpárti koalíció 2, horvát néppárt 1, montenegrói federalista 1, szocialista

1. Lényeges eltolódás csak a demokraták javára történt a radikálisok rovására, ami annak tudható be, hogy a demokraták visszaszerezték azokat a mandátumokat, melyeket a mult választáson kormányerőszakkal vesztek el. Érdekes jelenség volt Rádics szavazóinak erős megcsappanása, ha ez a mandátumok számában alig nyert is kifejezést és az, hogy a horvát főváros két mandátumát az élesen ellenzéki jogpárti federalista koalíció kapta meg. A radikális klub tagja volt a Magyar Párt 3 képviselője is. Ez a párt u. i., hogy végre parlamenti képviselőhöz juthasson, kénytelen volt lepaktálni a radikálisokkal. (A Magyar Párt 1922-ben alakult meg.)

A választások után Korosecék beléptek a kormányba, mely ily módon kétharmad többséggel birt. Mindazonáltal a parlament nem volt munkaképes. Mind a radikális, mind a demokrata pártban a belső ellentétek erősebbek voltak, mint valaha. Davidovics és a pasicsiánusok folyton felborulással fenyegették a kormány nehezen döcögő szekerét. Sokáig kísértett egy demokrata-koalíció terve, mely koalíciónak törzsét Davidovics-Pribicsevics-Rádics-Jovánovics Jóca adták volna. Ebből semmi sem lett. Ellenben megtörtént az, amit még pár hónapja is mindenki lehetetlennek tartott: megalakult Rádics és Pribicsevics híveiből a parasztdemokrata-koalíció. Pribicsevics és Rádics azt látták, hogy Belgrád kijátszotta őket, Belgrád egyforma gazdasági nyomás alatt tart mindenkit az új részeken, szerbet és horvátot: ez hozta létre az új koalíciót.

A Vukicsevics-kormány parlamenti helyzete az 1923 február 3-iki rekonstrukcióval erősödött meg. Vukicsevics megegyezett a pasicsiánusokkal és Davidovicssal. Két-két tárcát adott nekik. A radikális és a demokrata pártok által igényelt belügyi tárcát meg salamoni ítélettel Korosecnek juttatta. Ez a kormány a szerb egység kormánya volt, melyet apró engedmények fejében a klerikális szlovének és a bosnyák muzulmánok is támogattak. Rádics és Pribicsevics Davidovics magatartása folytán ismét kijátszva érezték magukat és elkecseregett parlamenti harcot indítottak a kormány ellen. A harc a Davidovics által „erős várnak” elnevezett kormánykoalíció szilárdságán eredménytelenül verődött vissza. Rádics féktelen temperamentuma folytonos botrányokat provokált a

parlamentben. Az Olaszországgal megkötött nettunói szerződések betérjesztése végleg elmérgesítette a helyzetet. A szerb kormánypártok egyre élesebben reagáltak Rádics obstrukciójára.

Június 20-án aztán bekövetkezett a parlamentarizmus történetében páratlanul álló katasztrófa. Rácsics Punisa radikális képviselő a parlamentben revolvert rántott és a Rádics-pártra hat lövést adott le. A lövések azonnal megölték Baszarics György és Rádics Pál képviselőket, halálra sebeztek az augusztus 8-án aztán sebébe belehalt Rádics Istvánt és súlyosan megsebesítettek még két radicsiánus képviselőt. A parlamenti gyilkosság ügye még nincs tisztázva, de Rácsicson kívül letartóztatásban van mint bűnrészes még egy radikális és egy demokrata képviselő és a horvátok állítása szerint a merénylet értelmi szerzői Vukicsevis miniszterelnök és Jankovics Dragomir udvari miniszter voltak. Mindenesetre feltűnő, hogy a merénylet bírósági tárgyalása folyton késik.

11. A parlamenti merénylet teljes kaoszt eredményezett. Hosszabb vonakodás után Vukicsevis lemondott. A király koncentrációs kormányt szeretett volna kinevezni, de Rádics a merényletért felelőssé tette az egész kormánykoalíciót és visszautasított velük minden együttműködést. Az európai közhangulat nyomása alatt Belgrád nem merte az erőszak politikáját folytatni. Pánikszerű hangulat vett erőt a vezető szerb körökön. Július 7-én éjszaka Pribicsevis útján felajánlották Rádicsnak az ú. n. amputációt is, azaz a tiszta horvát és szlovén lakosságú területek kizárását Jugoszláviából. Ez ajánlat körülményei még nincsenek tisztázva. Ugy látszik, mintegy három milliónyi lakosságú területet bocsátottak volna Rádics rendelkezésére. Rádics az ajánlatot visszautasította. Valószínűleg azért, mert ily módon csak másfél millió horvát szabadult volna fel, ellenben a horvátság nagyobbik fele még jobban ki lett volna szolgáltatva Szerbiának.

1928 július 27-én Korosec elnöklete alatt megújították a régi kormánykoalíciót. Korosec megtartotta a belügyi tárcát is. Egy szlovénnek miniszterelnökké való kinevezése a külföld előtt azt akarta dokumentálni, hogy nem lehet szó szerb hegemóniáról. A horvátokat a kormányban Szpáhón kívül Bárics

István horvát klerikális és Angyelinovics Gergely demokrata képviselték. E két utóbbi minden súly nélküli és senkire sem támaszkodó politikus. Korosec azt tartotta feladatának, hogy engedékenységgel leszerelje a horvát ellenállást. Félévig tartó rezsimje alatt valóban nem történt semmi komoly lépés a horvátok letörésére, de nem is tudott semmi irányban semmiféle eredményt sem felmutatni.

A parlamenti merénylet hatása alatt a Rádics behódolása óta felbomlott horvát egység máról-holnapra helyreállott. A federalisták és a jogpárt csatlakoztak a paraszt-demokrata koalícióhoz. A horvát nemzet a maga egészében magáévá tette a szeparatista törekvéseket és a politikai vezérek csak a legnagyobb nehézségek árán tudták híveiket a loyális látszatok keretei között megtartani. Korosec kormányalakítását a horvát közvélemény provokálásnak fogta fel. Augusztus 1-én a paraszt-demokrata koalíció zágrábi ülése kimondta, hogy a véres parlamentbe többé nem tér vissza. Augusztus 8-án Rádics belehalt sebeibe. Hívei Belgrád minden közeledését és részvételét visszautasították és páratlan pompájú temetésén csak a király képviselőjének megjelenését engedélyezték.

Rádics utóda a vezérségben dr. Macsek Vladimir (1879 —) lett. Becsületes hazafi, sokkal intranzigensebb és cél tudatosabb, mint előde. Korosec kénytelen volt a csonka-parlamenttel ratifikáltatni a nettunói egyezményeket, amit a felizgatott horvát közvélemény új provokációnak fogott fel. Macsek hamarosan kiadta a jelszót, hogy a horvát nemzetet már csak a perszonális unió elégítheti ki. A paraszt-demokrata koalíció programja továbbra is az aug. 1-i határozatok maradtak és Pribicevics hívei nem csekély aggodalommal látták a szeparatiztikus tendenciák elhatalmasodását, de senki sem mert szembe fordulni a nagy nemzeti mozgalommal. Az angol és francia diplomácia erős nyomást gyakorolt Belgrádra, hogy lényeges engedményekkel nyerje meg a horvátokat. Erre a kamarilla nem tudta rászánni magát. Viszont a horvátok letörésére Korosec és az angol-francia intervenciók miatt nem kerülhetett sor.

12. Jugoszlávia megalakulása tízéves fordulóján, 1928 december 1-én Zágrábban forradalmi jellegű rendbontások

történtek. Erre a kamarilla Korosec megkerülésével egy szerb ezredes nevezett ki Zágráb főispánjává. A Fehér Kéz, a szerb tisztikar titkos szervezete, kezdte elveszíteni türelmét és elhatározta, hogy a hatalmat magához ragadja. Davidovics a fenyegető anarchiát látva, az augusztus 1-i határozatok egy pontjának elfogadásával vélte megtalálni a kibontakozás útját. A szkupstina feloszlását és új választások kiírását ajánlotta a koronának. Hogy a kibontakozás megindulhasson, a kormány demokrata-minisztereit lemondatta, aminek következtében december 30-án az egész kormány demisszionált.

A királyi kihallgatások konstatálták, hogy Macsekék nem engednek követeléseikből, Davidovics előterjesztései csak arra volnának alkalmasak, hogy a már meglévő kaoszt a választások anarchiája váltsa fel s a Korosec-rendszer fentartása az államválságot csak állandósítaná. Erre január 5-én este a Fehér Kéz végrehajtotta hónapok óta előkészített puccsát. A király útján feloszlatta a parlamentet, semmisnek deklarálta a vidovdáni alkotmányt és proklamálta az abszolutizmust. Kormányt a Fehér Kéz elnöke és a királyi gárda parancsnoka, Zsivkovics Péter tábornok alakított, aki magának tartotta fenn a belügyi tárcát is. A kormánynak kívülé még van 9 szerb, 5 horvát és 1 szlovén tagja. A szerb miniszterek azok közül a radikális és demokrata politikusok közül kerültek ki, akik a kamarilla exponensei voltak. A horvát miniszterek részben politikai súly nélküli férfiak, részben a szabadkőművesek képviselői (Sverljuga és Mazsúranics). A szlovéneket Korosec képviseli a kormányban, folytatva régi politikáját, hogy népének kieszközölt apró kedvezmények fejében kiszolgálja Belgrádot.

A Zsivkovics-kormány a külföld felé hangoztatta, hogy a diktatúra átmeneti intézmény, melynek célja a politikai szenvedélyek lecsillapítása és egy mindenkit kielégítő kormányrendszer előkészítése. A valóságban a kormány a legdrágább intézkedésekkel tapos le minden közszabadságot és intézkedéseivel lehetetlenné akarja tenni a horvát nemzet minden megmozdulását. Évekig tartó katonai diktatúrára rendezkedik be, amit otthon nem is titkol. Az elégedetlenség az egész országban igen nagy, még a szerbek körében is. A poli-

तिकai pártok feloszlátása, sajtójuk betiltása a radikálisokat és a demokratákat is súlyosan érintette. Pár száz katonatiszt, pár ezer szabadkőműves és törtető: ennyi a kormány tábor. Ellentétek vannak a kormánykörökben is. A tábornokok végleges szerb abszolutizmust akarnak, a civilek valami olyan megoldást, mely legalább a külföld felé helyreállítsa az alkotmányos látszatokat. A horvát miniszterek szeretnének nemzetük számára valamit kivívni. Teszik ezt azért is, mert tudják, hogy a horvát nemzet megbékülése nélkül nem lesz meg az évek óta hajsolt nagy külföldi kölcsön. Kölcsön nélkül pedig gazdasági debacle fog bekövetkezni.

A király azzal indokolta az abszolutizmust, hogy nem volt már más választás, mint diktatúra, vagy anarchia. A diktatúra pillanatnyilag valóban megszüntette az anarchia veszedelmét. De egyre több jelenség árulja el, hogy a lelkekben nagyobb az anarchia, mint valaha volt. A diktatúra mindenestre ultima ratio, mely ha nem ér sikert, eljön a megjósolt kaosz. Az ember nem tud szabadulni a benyomástól, hogy Jugoszlávia katasztrófa felé vágat.

V.

TIZ ÉV KÜLPOLITIKAJA ¹

1. A szerb hegemonia a külpolitikában még fokozottabb mértékben jelentkezik, mint a belpolitikában. A külügyminiszterek (1918 dec. 20. Trumbics Antal; 1921 jan. 1. Pasics Nikola; 1922 jan. 5. Nincsic Momcsilo; 1924 júl. 27. Marinkovics Voja; 1924 nov. 6. Nincsic Momcsilo; 1926 dec. 24. Pérics Ninko; 1927 ápr. 17. Marinkovics Voja) egy kivétellel mind szerbek voltak. A kivétel, a horvát Trumbics, csak névleg volt külügyminiszter. Egész miniszterségét a békekonferencián töltötte, mint Jugoszláviának, Pasics mellett, második fődelegátusa, míg a külügyek tényleges irányítása a szerb premier kezében volt. Trumbicsnak Párisban nem Jugoszlávia ellenfeleivel volt a legtöbb baja, hanem Pasiccsal, aki csak a szerb érdekekkel törődött.

A délszláv diplomácia egészen szerb jellegű. A szerbek óriási túlsúlyban vannak a diplomáciában. A vezető állásokban szinte kizárólag szerbeket találunk. 1921-ben Jugoszlávia 200 diplomatája közül 10 horvát és 12 szlovén volt, a többi mind szerb. 1928-ban 212 közül 23 horvát és 11 szlovén. Ugyanekkor 19 követ közül 17 volt szerb, 32 főkonzul közül 30, a központban minden osztály

¹ Teljesen tisztában vagyok azzal, mennyire nehéz egykorú történetet írni, mikor az ember főforrása a napi sajtó. Ezt már éreztem az előbbi fejezetben is, a dolog természetéhez képest még fokozottabban érzem itt. Azonban a délszláv külpolitika bemutatása hozzátartozik a Jugoszláviáról rajzolt politikai kép teljességéhez, tehát a forrásművek nagy hiánya mellett is megkísérlem a munkát: legjobb tudomásom szerint, de lehetőleg kerülve az ítéletmondást. Mind a bel-, mind a külpolitika történetét 1929 márcus 1-ig viszem.

élén szerb állott és a politikai osztályban csak szerbek szolgáltak. Szerb felfogás szerint a diplomáciai szolgálat elsősorban az ú. n. belgrádi „elita”-nak, annak a jobbmódú társadalmi osztálynak van fentartva, mely régi idők óta az állami hatalom birtokosa. Főiskolai végzettség és a francia nyelv tudása elegendő e befolyásos családok sarjának, ha diplomata akar lenni. Ilymódon sok sekélyes elem került a délszláv diplomáciába, melynek tevékenységéről furcsa kis történeteket olvashattunk a szerb ellenzéki sajtóban. De Szerbiának több, határozottan tehetséges diplomatája is van. Az 1929 január 5-iki diktatúra óta látható az a törekvés, hogy a karrierbeli diplomata-kar külső szakemberekkel frissíttessék fel.

2. A délszláv diplomáciának az első feladata Jugoszlávia határainak minél előnyösebb megállapítása volt. A határ jóformán minden szomszéd állammal vitás volt. Bulgáriával szemben a balkáni háború hódításain kívül sikerült ősi bolgár területek — Caribród, Bosziljgrád, Sztrumica, stb. — megszerzése. Romániával az egymással ellentétes antant-szerződések vitássá tették a Bánát birtokát. A fenyegető fegyveres összeütközést francia megszállás akadályozta meg. A határkérdések itt csak 1923 novemberében nyertek rendezést, de a határ így is mesterkéltséggel és a Bánát lakosságának érdekei ellen való. Magyarországgal szemben majdnem minden délszláv követelés teljesült. Nekik ítélte a Népszövetség 1922 novemberében a Vend-vidéket is, amely egy részének visszacsatolását a kiküldött bizottság javasolta. Pécsét és Baját visszaadta a trianoni béke, de Jugoszlávia vonakodott e városokat kiüríteni. Összecsődítve a magyar emigránsok egy csapatát eljátszották velük a Pécs-baranyai köztársaság komédiáját, míg végre 1921 augusztusában a kiürítés megtörtént. A cseh-délszláv korridor cseh terv volt, melyet Jugoszlávia komolyan nem támogatott. Vereséget szenvedett Jugoszlávia Ausztriával szemben. 1920 október 10-én a Karinthia „A” zónáján elrendelt népszavazás, dacára annak, hogy a zóna lakossága kétharmadrészben szlovén volt, Ausztria javára ütött ki. Különben ez a vereség csak Laibachot izgatta és nem Belgrádot is.

A határkérdések rendezése a legnehezebb Olaszországgal és Albániával volt. Mikor Itália belépett a Szövetséges és

Társult Hatalmak sorába, az ú. n. londoni szerződés (1915 április 26) megállapította, hogy a Monarchia mely részeit fogják az olaszok megkapni: Isztriát, Triesztet, Görz-Gradiskát, a legtöbb isztriai és dalmát szigetet és a szárazföldön Észak-Dalmáciát. Az Ádria, a londoni szerződés szerint a szintén Olaszországnak szánt Valona birtokában, körülbelül zárt olasz tenger lett volna, habár Fiume és a horvát tengerpart, továbbá a Szerbia és Montenegró közt felosztandó Dél-Dalmácia és az albán part nagyrésze nem is került volna közvetlen olasz uralom alá. A Diaz-Weber-féle fegyverszüneti szerződés (1918 nov. 2) pontosan a londoni szerződés által előírt határok megszállására jogosította fel Itáliát. A londoni szerződésnek azonban volt egy nagy fogyatkozása: az, hogy Wilson nem ismerte el és a békekonferencián az olasz érdekekkel szemben a délszlávokat vette védelmébe. Az olaszok fait-accomplik teremtésével próbálkoztak védekezni. Megszállottak oly területet is, melyek megszállására a fegyverszüneti szerződés nem hatalmazta fel őket. D'Annunzio 1919 szeptember 12-én elfoglalta Fiumét, melyet külön államnak kiáltott ki. A montenegrói emigrációt is támogatta Olaszország, mely, szerb vádak szerint, ezidőben Rádiccsal összeköttetésben állt és tárgyalt a horvát emigrációval is.

A háború utáni olasz kormányok nagy belső nehézségekkel küzdöttek és tekintélytelenek voltak. Így az olaszok zsebükből az Angliát és Franciaországot kötelező londoni szerződéssel az alkudozások terére léptek. Végre 1920 november 12-én Rapallóban aláírták az egyezményt Jugoszláviával. Zára, Lajosza és néhány kisebb sziget kivételével lemondtak egész Dalmáciáról, de megtartották az osztrák tengerpartot, Fiume pedig önálló köztársaság lett. Ez egyezmény mintegy négyszázezer szlovént és kétszázezer horvátot juttatott olasz uralom alá. A szerbek, nem minden malícia nélkül, e szerződés aláírását tették Trumbics utolsó külügyminiszeri ténykedésévé. Trumbics háború alatti tevékenysége tette lehetetlenné a londoni szerződésben, ha nem is expressis verbis, de bentlévő önálló Horvátország megalakulását, ő gáncsolta el Párizsban Rádic memorandumát, méltó bűnhődése volt tehát, hogy neki kellett aláírnia a Horvátországra nézve lemondáso-

kat jelentő rapallói egyezményt azzal a tudattal, hogy egy önálló Horvátországgal szemben Itália sokkal előzékenyebb lehetett volna, hiszen akkor az Ádria északi partja 3—4 ország között oszlott volna meg, ami az olasz túlsúly legbiztosabb garanciája lett volna. Fiume sorsa Rapallóval nem dőlt el. Olaszország végül is annektálta és ezt a római egyezményben 1924 január 27-én Jugoszlávia elismerte.

Albániának a londoni reünión igen szűkkeblűen megállapított határai kisebb igazításoktól eltekintve, érvényben maradtak. 1920-ban felkelő albánok kiverték az olaszokat Valonából, amiben az olaszok megnyugodtak. Viszont féltékenyen őrizték Albánia függetlenségét Jugoszláviával szemben. Szkutari átadását Fiume fejében, amit a szerbek egy ideig szorgalmaztak, következetesen elutasították. Az 1921-iki délszláv betörés diadalát Albániában Itália akadályozta meg. 1921 novemberében antant-ultimátum parancsolta ki Jugoszláviát Albániától és a szerbeknek meg kellett érniük azt a szégyent, hogy a Népszövetség hivatalosan megállapítsa bűnösségüket.

3. A határok megállapítása után a délszláv külpolitikának legfőbb problémája a határok biztosítása volt. A párizsi békék által teremtetett új hatalmi helyzet fennmaradása, amíg a német kérdés megoldást nem nyer, a nagyhatalmak közül első sorban Franciaország érdeke. Érthető, hogy Jugoszlávia iparkodott Párizssal minél intimebb viszonyba jutni. Már a háború előtt voltak erős francia-szerb kapcsolatok. A világháború alatt a szerbség ezrei éltek Franciaországban. Az új államot vezető szerb szabadkőművesség szerves összeköttetésben áll a párizsi Nagy-Orienssel. Ellenben túlzás az az állítás, hogy a belgrádi „Sárga-ház” (a külügyminisztérium épülete) a Quai d'Orsay balkáni expozitúrája. A délszláv külpolitikát a szerb érdekek irányítják, melyek ugyan a legtöbbször párhuzamosan haladnak a francia érdekekkel, de nem mindig és ilyenkor Jugoszlávia egyáltalán nem angazsálja magát a francia politika mellett.

A világháború után volt a francia külpolitikában olyan irányzat is, mely nem vélte a francia érdekeket Közép-Európában kizárólag a kis-antanttal biztosíthatóaknak. A dél-

német szeparatista mozgalom és a különféle restaurációs kísérletek e gondolatkörbe illeszkedtek be. Amikor 1920 aug. 14-én a cseh-délszláv szövetség aláíratott, ez nem találkozott a francia közvélemény egészének helyeslésével. Az 1921-ben megkötött délszláv-román és cseh-román szerződések, melyekkel a kis-antant szervezete teljessé vált, a francia közvéleményben azt a gyanút ébresztették, hogy tulajdonképpen a kis-antant államai külpolitikai függetlenségének biztosításáról van szó. A kis-antant államai a német kérdésben hasonlíthatatlanul engedékenyebbek, mint a franciák, a magyar kérdésben ellenben sokkal intranzigensebbek, mint voltak a franciák ezekben az esztendőkbén.

Az 1921-iki két magyar restaurációs kísérlet feltárta a kis-antant előtt, hogy a trianoni zsákmány ügye nincs végleg elintézve. A magyar kormány által kiadott Fehér-Könyvből megállapítható, hogy Belgrád csak a budaörsi ütközet után tett offenzív lépéseket. Aki ismeri a délszláv belpolitika akkori ziláltságát, joggal kétségbe vonhatja, hogy Jugoszlávia ellenállás esetén sikeres offenzívát tudott volna folytatni Magyarország ellen. Rádics, sőt Prótics is, nyíltan tiltakozott minden beavatkozás ellen. A hadseregfőparancsnokságban kaotikus állapotok voltak, amelyek miatt Bojovics tábornokot nyugdíjazták is. Az államvasutaknál súlyos mulasztásoknak jöttek nyomára s az elrendelt mozgósítás az utolsó szénkészleteket is felélte.

A restaurációs kísérletek szorosra fűzték a kis-antant államainak viszonyát. A szerb külpolitika azonban ezzel nem látta teljesen biztosítottnak a helyzetét. Bármennyit is veszített ezidőben külpolitikai súlyban Magyarország, az látni való volt, hogy a magyar közvélemény nem nyugodott meg hazája kegyetlen megcsonkításában. Látnivaló volt, hogy a magyar közvélemény rokonszenvvel nézte a horvát nemzeti küzdelmet, mely egyre hatalmasabb arányokat öltött és a szerbek feltették, hogy a horvát küzdelem hátterében magyar faktorok lappanganak. Horvátországon kívül még volt egy nagyon sebezhető pontja Jugoszláviának: Macedónia. E tartomány bolgár lakossága nem akart megnyugodni a szerb uralomban és a nép ellenállását világosan a Macedón Komité irányította,

mely mögött Belgrád, okkal vagy ok nélkül, a hivatalos Bulgáriát látta.

4. A szerb külpolitika Bulgáriával szemben Görögország szövetségét kereste, a horvát mozgalommal és a magyar restaurációval szemben pedig Olaszországot. Görögországgal közös érdekük, hogy Macedónia ne szabaduljon fel. Belgrádnak ezenkívül szüksége van Szaloniki kikötőjére. Szerbiának Szaloniki az igazi kikötője, hiszen ezt nem zárhatja el bármikor Olaszország, mint az Ádria kikötőit. Macedónia földrajzi egységet képez. Akié a Vardar felső folyása, annak akarnia kell a Vardar torkolatának birtokát is. Ha nem bírhatja politikailag, akkor legalább meg kell egyeznie azzal, akié Szaloniki. Az ú. n. szerb-zóna 1914 óta szabad kikötőt biztosított Szerbiának Szalonikiben. Az egyezmény azonban papiroson maradt és Belgrád valami módon biztosítani akarta volna jogait. E célt szolgálta a Sándor görög király halálakor (1920 október 25) felmerült szerb-görög perszonális unió terve, melyről azonban a görög közvélemény hallani sem akart. A szerb király unokatestvére, Karagyorgyevics Pál herceg, Olga görög királyi hercegnőt vette feleségül. 1923 novemberében Nincsics külügyminiszter Görögországot Jugoszlávia egyetlen barátjának nevezte. A görög belpolitikai válságok folyton hátráltatták a két ország megegyezését. A görögök kezdettől fogva gyanakvással fogadták a szerb barátkozást, mely mögött Görögországnak szerb érdekkörbe való kényszerítését sejtették.

Amíg Belgrád sikertelenül hajszolta a görögök szövetségét Bulgária ellen, elszalasztotta Szófiában a megegyezés lehetőségét. Sztambuliskij paraszt-bolsevista rezsimje Belgrád kegyeit kereste. A bolgár intelligencia egyre növekvő elkeseredését rémuralma miatt külpolitikai biztosítékokkal vélte ellensúlyozhatni. Konceptiója az volt, hogy lemondva minden revans-gondolatról szorososan szövetkezzék Jugoszláviával, — elment a Sándor király uralma alatti perszonális unióig is, — mely ennek fejében garantálja az ő rezsimjét Bulgáriában. Belgrádban nagyfokú bizalmatlansággal fogadták Sztambuliskij ajánlatait, ami érthető, de nem mutattak iránta semmi irányban semmi előzékenységet sem, ami kevésbé érthető,

hiszen e bolgár rezsim fenmaradása szerb szempontból kedvező dolog lett volna. E külpolitikai sikertelenség megerősítette a bolgár ellenforradalmi elemeket, melyek aztán Cankov vezetése alatt 1923 júniusában magukhoz ragadták a hatalmat. Ez a diadal Belgrád súlyos veresége volt. A sárga-ház most jött rá, mit mulasztott közönyével, vagy elbizakodottságával, amellyel Sztambuliskij közeledését fogadta. A nagyszerb körök eleinte fegyveres beavatkozásra gondoltak. Francia befolyásra ezt a tervet ugyan elejtették, de hosszú éveken át pártolták és finanszírozták Sztambuliskij emigrált híveinek különféle akcióit.

5. Több sikert ért el a szerb diplomácia a másik irányban. A magyar restaurációs kísérletek és a velük alaptalanul összeköttetésbe hozott horvát nemzeti mozgalom a régi olasz rezsim politikusaiban és a belgrádi körökben megérlelték azt a gondolatot, hogy túl minden olasz-délszláv ellentétén van egy nagy közös érdek: a Habsburg-monarchia restaurálásának megakadályozása. Bonomi 1922 januárjában különös melegséggel emelte ki az olasz-szerb barátság nagy fontosságát és a nagyszerb körök nyíltan hirdették, hogy fűtyülnek Fiuméra és a horvát tengerpartra. Verekedjék értük Rádics, ha akar. Nekik az olaszokkal való megegyezés a fontos. Rádics 1923—24-iki külföldi útja növelte a szerb-olasz közeledést. Szerb állítás szerint 1923 november 3-án Londonban Rádics és Unkelhäusser, volt horvát miniszter, mint a magyar kormány megbízotta, valami szerződést írtak alá, mely egy közös magyar-horvát programot állapít meg Horvátország elszakadása esetére. Ez a szerződés, ahogyan a szerb lapok közzétették, annyira naiv tartalmú, hogy alig vehető komolyan. Amikor a dolog kipattant, a lemondóban lévő magyar külügyminiszter, Scitovszky Tibor 1925 január 27-én a külügyi bizottságban kijelentette, hogy a hír nem igaz és hogy Nincsics külügyminiszter Hóry András belgrádi követ előtt ezt el is ismerte. Pasics miniszterelnök 1925 február 1-én belgrádi programbeszédében újra feltálalta a dolgot. A magyar kormány szükségtelennek vélt minden további lépést.

Rádics londoni útja és a hozzákapcsolódó különféle hí-

resztelések arra mindenesetre jók voltak, hogy az olasz és a szerb közvéleményt megerősítsék abban a hitben, hogy a magyarok és horvátok együtt dolgoznak és hogy a közös munka végcélja a Habsburg-monarchia restaurálása. Ez az eszméláncolat vezetett a római egyezményhez, melyet 1924 január 27-én Pasics és az akkor már diadalmas fasizmus nevében Mussolini írtak alá. A római egyezmény garantálta a párisi békék által teremtetett új hatalmi helyzetet a Balkánon és Közép-Európában, tehát Olaszország elejtette mind a bolgár, mind a magyar irredenta támogatásának gondolatát és a horvát kérdést kizárólag Jugoszlávia belső ügyének minősítette. A belgrádi diplomáciának ez volt Jugoszlávia történetében a legnagyobb sikere. A siker közrejátszott abban, hogy Rádics kénytelen volt Belgrádnak behódolni.

A római egyezménynek azonban két nagy fogyatkozása volt. Az egyik az, hogy az egyezményt még a fasizmust megelőző kormányok készítették elő s a fasizmus csak átvette, anélkül hogy bensőleg azonosította volna magát vele. Aláírta külpolitikai tehermentesítés céljából, amire a fasizmus belső megerősödése miatt szüksége volt. A másik az, hogy nyitva hagyta az albán kérdést. Belgrád azt remélte, hogy megtalálva az olasz-szerb közeledés bázisát idővel az albán kérdés is rendezhető lesz. 1924-ben két forradalom is volt a kis államban. Júniusban győzött az olaszbarát Fan Noli püspök, decemberben a szerbbarát Zogu Ahmet bég. Ez utóbbi szerb területen szervezkedett, szerb fegyvereket kapott, sőt betörésében szerb sorkatonaság is vett részt, amint ezt utóbb Nincsics, mint megbukott külügyminiszter, a francia sajtóban hivalkodva elismerte.

6. A belgrádi diplomácia egyelőre azt látta, hogy Albánia szerb orientációt követ és hogy a római egyezmény baráttá tette Jugoszlávia egyetlen veszedelmes ellenségét: Itáliát. Elkövetkezett Rádics behódolása is. Ennyi siker nagy optimizmust keltett a sárga házban, mely már a Balkán vezető hatalmának látta Jugoszláviát. Szoros szövetségben két középhatalommal, biztosan támogatva két nagyhatalom által, helyzetét megrendíthetetlennek tartotta. Ausztriával a régi ellentétek Seipel 1923-i belgrádi útjával likvidáltattak és re-

mény volt arra, hogy a kis köztársaság beilleszkedik a kis-antant érdekszférájába. Németország óriási nehézségekkel küzdött. Az osztrák csatlakozási kérdés tehát nem volt aktuális. Ellenben adva voltak bizonyos szerb-német közeledési lehetőségek. A magyar irredentával szemben Belgrád jóindulattal nézte a vajdasági svábok közt jelentkező pángermán velleitásokat. A szerbek közt mindig voltak a német orientációnak hívei. 1922 januárjában Nincsiccs nem minden tendencia nélkül jelentette ki, hogy a német kérdést angol szemüvegen át nézi. Németország jó viszonyban van a szovjettel. Jugoszlávia a Wrangel-front összeomlása óta egyik központja lett a cári emigrációnak, de a szerb közvélemény a szovjetben sem lát ellenséget. A szerbek általában csak oroszokat ismernek, az oroszországi rezsimnek nem érdeklik őket. Amint egyszer (1923) Nincsiccs megmondta a szkupstinában, soha nem lesz olyan szerb külügyminiszter, aki olyan szövetséget írna alá, amely Szerbiát hadba vinné Oroszország ellen, bármilyen rendszer legyen is ott uralmon.

Németország egyik kapcsolat volt Oroszország felé. A magát immár kontinensi horizontra berendező szerb diplomácia a jövő egyik bázisának szánta a német-orosz relációk kiépítését és ennek megfelelőleg lazított a román viszonylatokon és nem szorgalmazta a francia politika által lanszírozott lengyel szövetséget.

Az 1925-iki év egészen, az 1926-iki nagyobb részében látszat szerint folytonos emelkedést jelentettek a szerb külpolitika részére. Mikor a mohácsi csata négyszázados évfordulóján Magyarország kormányzója délszlávbarát nyilatkozatát megtette, úgy látszott, hogy letette a fegyvert az az ország is, melyet Belgrád legkonokabb ellenségének tartott. A mohácsi beszédnek előzményei nincsenek még tisztázva. Azt ellenben megállapíthatjuk, hogy Belgrádban nem azt a visszhangot keltette, amelyet tőle a magyar szerbofilek vártak. A szerb sajtó örömmel üdvözölte a beszédet, mint a magyarok észretérésének jelét. Maga Nincsiccs egy interjúban Jugoszlávia készségét helyezte kilátásba, hogy Magyarországot besegítse a kis-antantba.

A másik nagy siker, melyet a délszláv külpolitika elért,

Görögország meghunyászkodása volt. A szaloniki-i szerb zóna ügyében fordulat állott be. Eddig a végtelenségig húzódtak a tárgyalások, mert Görögország szuverenitása sérelmét látta a zónában, Jugoszlávia viszont a zóna kibővítésén kívül a szaloniki—gyevgyeli vasúti vonal szerb igazgatás alá való helyezését kívánta, miután egyébként a zóna ellenőrzés nélküli használata illuzórius értékű volna. 1926 augusztusában Pangalosz úgy vélte alátámasztani ingadozó diktatúráját, hogy aláírta a szerb zónára vonatkozó egyezményt, amit otthon külpolitikai sikerként akart beállítani. A Pangalosz-egyezmény teljes mértékben honorálta a szerb követeléseket. A görög közvélemény felzúdulása azonban éppen ez egyezmény miatt elsöpörte a diktátort.

7. Pangalosz bukásával megindult Nincsicsek külpolitikájának összeomlása. Amit Nincsicsek soká nem akart észrevenni, az olasz-délszláv relációk ügye nem volt rendben. A római egyezmény alapján 1925 júliusában megkötött nettunói szerződések ratifikálásának délszláv belpolitikai akadályai támadtak. A nettunói szerződések egyike megnyitotta Dalmáciát az olasz gazdasági penetrációnak, ami a horvátság körében nagy felháborodást keltett. A Rádics behódolásával ekkor kormányba lépett parasztpártot államrezonból nem volt ajánlatos a ratifikálás megrázkódtatásának kitenni. Emiatt a nettunói szerződések ratifikálása folyton halasztódott. Ez gyanút keltett Olaszországban. A szerb királyi párnak tervbe vett római útja elmaradt. Itália nagy óvatossággal megindította ellenakcióját. Albánia megnyerése volt számára fontos, hogy balkáni pozícióját biztosítsa. A szerbbarát Zogut szívós munkával megnyerte magának. 1926 tavaszától fogva látható volt, hogy Albánia olasz vizekre evez. Bár a szerb sajtó is észrevette az olasz sakkhúzásokat, Nincsicsek haladt tovább a maga útján. A derült égből lecsapó villámként érte a szerb külügyminisztert az 1926 november 27-én megkötött tiránai paktum, mellyel Albánia belépett az olasz külpolitika érdekkörébe. Nincsicsek belátta, hogy az olasz-szerb barátságra épített külpolitika összeomlott és lemondott. Máig az egyetlen délszláv külügyminiszter, akinek külpolitikai okokból kellett távoznia.

Nincsic utóda, Pérics Ninko, pár hónapi külügyminisztersége alatt a teljesen elrontott helyzetben nem tudott semmiféle eredményt sem felmutatni. A mohácsi beszéddel bejelentett szerb orientáció Magyarországon már idejétmulta. Egyre érezhetőbbé vált Magyarország közeledése Olaszország felé. Pontot tett e fejlődésre a Rómában 1927 április 5-én aláírt barátsági szerződés. Miután Románia végleges megnyerése az olasz külpolitika számára nem látszott lehetetlennek, Bulgária pedig a diadalmas ellenforradalom vezetése alatt egyre messzebb távozott a Sztambuliskij-féle közeledési gondolatától, Jugoszlávia teljes körülkerítése nem látszott kizártnak. A Bulgáriával való viszony különösen el volt rontva. Nincsic a bolgár parasztpárti emigráció támogatásával állandóan provokálta Szófiát és 1926 augusztusában egy szerb-román-görög demarssal a macedóniai bandamozgalmak miatt érzékenyen meg is alázta.

8. 1927 április 17-én Marinkovics lett külügyminiszterré. 1924-ben Davidovics második kormányának már ő volt a külügyminisztere, de akkor a kormányrendszer bukása miatt csak négy hónapig vezethette a külügyeket. Akkori szereplése bizonyos rokonszenvet keltett és új vállalkozását nagy reményekkel fogadták. Ezek a remények nem váltak be. Talán az elrontott külpolitikai helyzet miatt, talán a folytonos és egyre súlyosodó belpolitikai válságok következtében, talán a külpolitikába is egyre jobban beavatkozó felelőtlen elemek elhatalmasodása folytán, talán a külügyminiszter gyakori és folyton nehezebbé váló betegeskedése miatt, de mindenesetre része lesz a dologban Marinkovics képességeinek is.

Marinkovicsnak régi tétele volt a közeledés Bulgáriához szláv testvériségi alapon. 1927 nyarán Korosecet Szófiába küldte a kilátások szondirozására. Ugy látszik bizonyos lehetőségek mutatkoztak a megegyezésre. 1927 augusztusában a két uralkodó állítólag találkozott is Münchenben. Jugoszlávia azonban a közeledés *conditio sine qua non*jának tartotta a neuillyi béke által teremtett hatalmi helyzetnek fentartás nélküli elfogadását. A legmérsékeltebb bolgár nacionalisták sem voltak hajlandók a neuillyi béke által le-

csatolt ősi bolgár területek kérdését végleg elintézettnek tekinteni és nem voltak hajlandók abban megnyugodni, hogy Macedóniában a bolgár lakosság létezése is tagadásba vésésék. A közeledési hírek által felizgatott Macedon Komité 1927 ősz elején újra megkezdte a banda-mozgalmat, mire Belgrád határozással és fenyegetésekkel reagált. Ezzel a bolgár-szerb közeledés ügye ismét eltemetett. 1928 januárjában a demokrata párt kongresszusán már Marinkovics is neki rontott Bulgáriának. Az olasz politika egyre nagyobb tért nyert Szófiában. Mikor Jugoszlávia kérésére 1928 augusztusában Anglia és Franciaország interveniáltak Szófiában, a Vlkov hadügyminiszter által állítólag támogatott macedón mozgalmak miatt, Itália, bár felkérték a csatlakozásra, tüntetően távoltartotta magát, amivel az intervenció értéke jelentékenyen csökkent, ellenben Itália helyzete Szófiában ugyanannyival erősödött.

A francia politika még nem adta fel a játszmát Bulgáriában. A bolgár határnak 1929 februárjában Jugoszlávia részéről történt megnyitása, ami az ellentétek enyhülését jelenti, a francia politika lépése.

Marinkovics Görögország felé is megpróbálta a közeledést. Belenyugodva abba, hogy a görög parlament 1927 augusztusában egyhangúlag elvetette a Pangalos-z-féle egyezményeket, új alapon kísérelte meg a tárgyalásokat. A görög szuverénitást sértő minden kívánságot elejtett és csak annak biztosítására törekedett, hogy Belgrád a szaloniki-i kikötőt háború esetére is szabadon használhassa. Miután Jugoszlávia külkereskedelmi forgalmának csak négy százaléka bonyolódik le Szalonikin át, világos, hogy itt nem kereskedelmi érdekek kielégítéséről van szó. Már kiderült, hogy Jugoszlávia a fegyverszállítás szabadságát kívánta háború esetére is biztosítani. Görögország 1927 végétől fogva egyre jobban közeledett Itáliához. Venizelosz 1928 szeptemberében Albániára és az Adriára nézve az olasz tételeket magáévá tette. Belgrádi látogatásakor kosarat adott a szerb külpolitikának. A franciák azonban mindenáron forszírozzák a görög-szerb meg egyezést. Így remélik Athénben visszaszorítani az olasz befolyást s ily módon vélik megerősíteni Jugoszlávia külpolitikai

helyzetét. Belgrád viszont belpolitikai okokból külpolitikai sikerekre törekszik és hajlandó minden követelését elejteni.

Magyarországot Bethlen római útja óta a délszláv külpolitika elvesztettnek tartja a maga számára. Ha a nehéz külpolitikai helyzet folytán bárdolatlan hangjuktól engedtek is, a szerbek abszolút ellenséges állásponton állanak velünk szemben. A diktatúrának egyik első ténykedése volt a magyar kisebbség még meglévő kulturális szervezeteinek megszüntetése. A kis-antant rendszerének fentartása továbbra is alaptétele a délszláv külpolitikának. Miután azonban a Magyarország elleni védekezésen kívül a kis-antant államainak alig van közös érdekük, a rendszer kohéziója évről-évre gyöngül. Csak olyankor erősödik, mikor a magyar revíziós gondolat bizonyos sikereket mutat fel. A Rothermere-akció nem keltett túlságos izgalmat Jugoszláviában, amelyet különben ez az akció láthatólag kímél. A kis-antant gazdasági elmélyítésének rasini gondolatát Marinkovics fektette le jegyzékbe. Ez újabb kísérlet a kis-antant összetartozásának megerősítésére. A kísérlet gazdasági alapjai azonban hiányzanak.

9. A szerb külpolitika német-orosz orientációjának kísérlete Marinkovics alatt is folytatódott, sőt a fenyegető helyzetben fokozódott. Mikor 1927 februárjában Balugdzsics Zsivojin újra berlini követté lett, azonnal felvette a tárgyalások fonalát a berlini szovjet-követtel. A szovjetnek az a félvállról vétele, mely 1924-ben Marinkovicsot jellemezte, eltűnt s a szerb ellenzéki körök, különösen a tekintélyes Jovánovics Joca, egyre élesebben sürgették a barátságot Oroszországgal. Hogy semmi pozitív megállapodás eddig nem történt, vagy legalább is nincs róla tudomásunk, annak oka Jugoszláviának a francia-angol politika mellett való lekötöttségében keresendő. A moszkvai követi állás betöltése (1929 február) azt mutatja, hogy titokban valami készül.

Az orosz orientációval párhuzamosan halad a német. A nyilvánosság előtt ennek is Jovánovics a legfőbb propagátora, de világosan egyetértésben dolgozik Marinkovicsal. Jovánovics már nemcsak Ausztria csatlakozását nem ellenzi, hanem

a német-olasz ellentétek folytán egyenesen szorgalmazza is. Azzal az indokolással, hogy így Itália nem használhatja a gyámoltalan Ausztriát felvonulási területnek Jugoszlávia ellen, hanem háború esetén Jugoszlávia északi határának mai osztrák része legalább is biztosítva lesz. A Rádics halálát követő zavaros helyzetben, 1928 augusztusában, Jovánovics még ádriai kijáratot is hajlandó volt Németországnak adni, ami Berlinben, mint nem komoly ajánlat, visszatetszést keltett. Komolyabb dolog ennél a horvát Treszics-Pávicsics, volt délszláv követ, fejtegetése (Obzor, 1928 február 10), mely egyebek közt azért ajánl német orientációt, mert a délszláv vasutak csak a németek segítségével építhetők ki és csak a német mérnökök hozhatják a délszláv bányákat oly állapotba, hogy Jugoszlávia felfegyverkezéssé az Olaszország elleni háborúra. A Németországgal való szövetkezés egy erősen megváltozott európai helyzetben a délszláv külpolitikának olyan kombinációja, amely nagy veszedelemeket rejthet magában nemcsak a jelenlegi ellenségeire, hanem jelenlegi barátaira nézve is.

10. Ez azonban a jövő lehetősége. A jelen legnagyobb gondja az Olaszországgal való viszony. Marinkovics egészen elrontott helyzetet talált. A Fehér Kéz háborúra készült Itália ellen. Hadzsics és Miloszavljevics tábornokok, mint hadügyi és közlekedésügyi miniszterek, Périccsel egy időben léptek a kormányba, hogy ott a Fehér Kéz szellemében irányítsák a hadügyi szempontból két legfontosabb tárcát. A háború küszöbön állónak látszott és jóformán csak taktizálás folytán maradt el. Mindkét állam a másikra akarta hárítani a támadás ódiumát. Bizonyos az, hogy a belgrád—ádriai vasút terve nem kereskedelmi célokat szolgál, hiszen oly területeken át akarják vezetni, amelyekben egyetlen gazdaságilag fontos város sem fekszik. Franges, a jelenlegi földművelésügyi miniszter, annak idején kiszámította, hogy a vonal rentabilitása 0.36 százalék lesz! Bár az ádriai vasút átépítésére szánt kölcsönt Jugoszlávia máig sem kapta meg, a vonal teljes csöndben, szakaszonként épülés alatt áll. Bizonyos továbbá az, hogy az évek óta hajszolt nagy külföldi kölcsön elsősorban fegyverkezési célokat szol-

gálna, amit a szerbek akarva-akaratlan számtalanszor eléráltak. Bizonyos az is, hogy Jugoszlávia Albánia olasz orientációját maga ellen intézett merényletnek tartja. A horvát érdekkörhöz tartozó Észak-Ádrián Belgrád hajlandó volt koncessziókra, de a szerb érdekkörhöz tartozó Albániában hallani sem akar ilyenekről. A Balkán a balkániaké! jelige Albániára nézve szerb felfogás szerint annyit jelent, hogy Albánia csak Jugoszlávia felé orientálódhatik. Jugoszlávia, ám bár ismételten fegyveresen avatkozott be az albán ügyekbe, nem érti meg, miért keres Albánia Olaszországnál védelmet Belgrád aspirációi ellen. Jugoszlávia Albániával közvetlenül határos nagy albán lakosságú területeket tart uralma alatt. Érdeke tehát, hogy Albánia tőle legyen függő helyzetben, különben az albán irredenta erőre kap.

Marinkovics is folyton hangoztatta a Balkán a balkániaké! jelszót annak szerb értelmezésében. Túrte, hogy Olaszország ellen Jugoszláviában folyton megújuló tüntetések legyenek. 1927 nyarán a Gjuraszkovics-eset az albán-szerb ellentéteket még jobban kiélesítette. Ez a Gjuraszkovics albán állampolgár, aki a tiránai szerb követségnek teljesített spion-szolgálatokat. Az albán hatóságok letartóztatták, amiből Belgrád nagy diplomáciai affért csinált, miután Gjuraszkovics állítólag mint tolmács a tiránai szerb követség alkalmazottja volt. Rövid időre a diplomáciai viszony is megszakadt Jugoszlávia és Albánia között. Anglia, Franciaország és Itália közös akciója simította el a viszályt, melyben, amint ezt utólag délszláv részről is megállapították, nem volt igaza Belgrádnak. A következménye a dolognak az 1927 november 22-én Tiránában aláírt olasz-albán védelmi szerződés lett.

Alig pár nappal előbb, november 11-én, iratott alá Párizsban a francia-szerb barátsági szerződés. Ezzel demonstratív módon kifejezést nyert az, hogy a szerb-albán viszály háttérében a francia-olasz ellentétek állanak. A francia politika azonban, ha erősíteni óhajtja is az Olaszország hátában álló Jugoszláviát, nem akarja a háborút. Franciaország meg akarja akadályozni azt, hogy Itália leszámoljon Jugoszláviával s így módon olasz beltengerré téve az Adriát, fe-

dezze a hátát minden eshetőségre, de nem akarja azt, hogy a Fehéz Kéz egy kiszámíthatatlan dimenziójú és kimenetelű háborút provokáljon. Ennélfogva 1927 ősze óta a francia politika egyre érezhetőbb nyomást gyakorol Belgrádra, hogy legalább külszínre rendezze az ügyeket Olaszországgal, aminek előfeltétele az, hogy ratifikálja a nettunói szerződéseket.

Az öt évre megkötött római egyezmény intézkedései szerint egy évvel a határidő lejáratára előtt az egyezmény meghosszabbítandó, ha a határidő leteltével is érvényben akarják tartani. 1928 január 27-én bekövetkezett a felmondási dátum. A teljesen zavaros délszláv bel- és külpolitikai helyzet folytán Jugoszlávia a határidőre nem tudott dönteni. Olaszország előzékenyen belement abba, hogy a felmondási határidő hat hónappal kitolassék. Francia nyomásra a délszláv kormány betერjesztette a szkupstina elé a nettunói szerződéseket. Erre kitört a Rádics—Pribicsevicс obstrukció, mely a június 20-iki gyilkossághoz vezetett.

A gyilkosságok lehetetlenné tették minden parlamenti munkát. A Korosec-kormány az nap alakult meg, amely napon a kitolt felmondási határidő letelt. Ezzel a barátsági szerződés sorsa meg volt pecsételve. Korosec a csonka parlamenttel 1928 augusztusában ratifikáltatta a nettunói szerződéseket, ámbár Olaszország már nem sürgette a ratifikálást. A robbanásig feszült szerb-horvát ellentétek problematikus értékűvé tették minden egyezményt. Olaszország tudta, hogy a ratifikálás erőltetése csak enyhíthetne a horvát-szerb ellentéteken, ami megjavíthatná Jugoszláviának ez időkben egészen reménytelennek látszó belpolitikai helyzetét. Az olasz sajtó hangsúlyozta, hogy Itália a szerb-horvát viszályba nem óhajt avatkozni, amivel egyrészt megcáfolta az olasz-horvát szövetekezésről forgalomba került híreket, másrészt e látszólagos biztosítékkal csak fokozta a szerb-horvát ellentéteket, melyek minden akcióra alkalmatlanná tették Jugoszláviát. Ez a kétségtelenül ügyes olasz taktika sokban ellensúlyozta a francia befolyást Belgrádban.

Albánia kérdésében az olasz politika haladt tovább a maga útján. 1928 szeptemberében Zogu az albán konstituantéval királlyá kiáltotta ki magát. Az új királyságot min-

den nehézség nélkül elismerte Itália minden barátja és minden ellensége. Maga Jugoszlávia is, bár előzetesen a szerb sajtó bejelentette az elismerés megtagadását. A Bulgáriában és Görögországban a francia-szerb politikát ért vereségek arra birták a franciákat és a kontinensen a francia tételeket magukévá tett angolokat, hogy Belgrádra még erősebb nyomást gyakoroljanak abban az irányban, hogy a belpolitikában csináljon rendet, hiszen belpolitikai kaosz mellett elképzelhetetlen sikeres külpolitika. Anglia Franciaországnál határozottabban követelte a horvát kívánságok honorálását. Odáig mentek, hogy 1928 szeptemberében Steed a királyhoz intézett nyílt levélben foglalt állást az eddigi belgrádi politika ellen. Az év őszén a király Párisba volt kénytelen utazni a franciák és angolok megnyugtatóására. Megígért mindent, de a szerb pártok magatartása lehetetlenné tette a horvátok legszerényebb kielégítését is. Zágrábban viszont a széparatizmus elhatalmasodásának megdöbbentő jelei mutatkoztak. A Fehér Kéz elvesztette türelmét. Így jött létre az 1929 január 5-iki diktatúra. Ez bizonyos közeledési kísérletekkel foglalkozik a szomszéd államok irányában. Az olasz-szerb barátsági szerződés lejárta előtt a római délszláv követ közölte az olasz kormányjal Jugoszlávia hajlandóságát egy új barátsági szerződés kötésére. Mussolini erre hajlandónak mutatkozott, de csak szélesebb alapokon: azaz az albán kérdés rendezésével. Anglia örömmel üdvözölte Mussolini kijelentését, mert, — a szerb sajtó keserű megállapítása szerint, — Londonnak az olasz-délszláv megegyezés a fontos és nem a megegyezés feltételei.

A délszláv külpolitika zsákutcában van. Nagy aktivuma azonban Belgrádnak az, hogy Anglia és Franciaország kitarának mellette. Az európai békének viszont óriási veszedeleme, hogy a Fehér Kéz az abszolutizmus védelme alatt semmiféle ellenőrzés által nem gátolva készítheti elő a fegyveres leszámolást, amelyre szívében minden szerb régóta el van szánva. A világháború szikráját Belgrád csíholta ki. Tartani lehet tőle, hogy a Fehér Kéz székházában egy új világháború szikrája izzik a hamú alatt.

FÜGGELÉK

Jugoszlávia statisztikájának részletezése országrészek szerint:

1. Északszerbia: 49.950 km² terület 2,655.000 lakossal. Ez a balkáni háborúk előtti Szerbia, kiegészítve Caribróddal és Bosziljgráddal. Itt fekszik a főváros, Belgrád, 112.000 lakossal, a terület egyetlen nagyobb városa. Szerbeken kívül csak románok laknak nagyobb számmal (143.000) Észak-Szerbiában.

2. Dél-Szerbia: 45.717 km² terület, 1,475.000 lakossal. A balkáni háborúk szerzeménye, kiegészítve a világháborúban nyert kisebb bolgár területekkel (Sztrumica). Két különböző részből áll, az ú. n. Ó-Szerbiából (Novi-Pazar, Rigómező, Metóhia) és Szerb-Macedóniából. Macedónia déli része a görögöké. A szerb rész legnagyobb városa Üszküb (Skoplje) 41.000 lakossal. Dél-Szerbiában lakik a bolgárok (505.000) és az albánok (419.000). túlnyomó része. Itt laknak Jugoszlávia törökjei, a Bosznián kívüli horvát muzulmánok túlnyomó része és Ó-Szebiában tekintélyes szerbség is (180.000 egész Dél-Szerbiában). Két, majdnem egyenlő felekezet áll itt egymással szemben: 744.000 pravoszláv 706.000 muzulmán.

3. Montenegró, 9.668 km² terület, 2000.000 lakos. Fővárosa Cetinje, 5.000 lakossal. A szerbek mellett egyetlen számbavehető nemzetiség az albánok: 17.000 lélek.

4. A Vajdaság (Vojvodina), 19.702 km² terület, 1,380.000 lakos. A szorosán vett Magyarországtól lecsatolt baranyai, bácskai és bánáti területek. Nagyobb városok: Szabadka (Subotica), 102.000, Ujvidék (Novi-Sad) 39.000,

Zombor (Sombor) és Zenta (Senta) 31—31.000, Nagybecskerek (Veliki Bečkerek) 28.000, Versec (Vršac) 27.000, Nagyikinda (Velika Kikinda) 26.000 lakossal. A lakosság igen kevert: magyar 382.000, német 328.000, szerb 401.000, horvát 113.000, román 74.000, sok tót és ruthén. A szerbek tehát nem képezik a lakosság 22 százalékát sem. A vajdasági horvátok bunyevácoknak és sokácoknak neveztetnek. Az előbbiekről tudjuk, hogy a török elől Hercegovinából a Búna vidékéről jöttek ide. Vallás szerint is igen kevert a lakosság: római katolikus 720.000, pravoszláv 475.000, protestáns 134.000, stb.

5. Horvát-Szlavonországok 43,822 km² terület, 2,740.000 lakos. Az összeírás a régi Horvát-Szlavonországon kívül ide számítja a Magyarországhoz tartozott Muraközt (Medjumurje, 775 km² terület, 97.000 lakos) és az Isztriához tartozott Veglia (Krk) szigetét és Castua (Kastav) községet is (513 km² terület, 29.000 lakos). A horvát fővárosnak, Zágrábnak (Zagreb), 108.000 lakosa van. Mellette jelentékenyebb város még Szlavónia fővárosa, Eszék (Osijek), 34.000 lakossal. Horvát-Szlavonországban 1,787.000 horvát, 658.000 szerb, 123.000 német, 71.000 magyar, 22.000 szlovén és sok egyéb szláv lakik. Felekezetek szerint római katolikus 1,991.000, pravoszláv 660.000, protestáns 47.000 stb. A régi nyolc horvát megye közül a szerbek Lika-Krbava megyében vannak abszolút (52%) és Szerém (Srijem) megyében relatív (47%) többségben. A többi megyében a horvátok erős túlsúlyban vannak. A magyarok túlnyomólag Szlavóniában laknak.

6. Dalmácia 12.732 km² terület, 621.000 lakos. E számokban nem szerepelnek az olaszoknak jutott részek: Zára (Zadar) város, Lagoszta (Lastovo) és néhány kisebb sziget. A horvát Dalmácia legnagyobb városa Spalato (Split) 32.000 lakossal. Az országrész lakosai közül horvát 507.000, szerb 105.000, olasz 5000.

7. Bosznia és Hercegovina 51.199 km² terület, 1,890.000 lakos. Legnagyobb városa Szarajevo 66.000 lakossal. A lakosságból 998.000 horvát, 828.000 szerb. A horvátok közül 588.000 muzulmán, 410.000 római katolikus vallású. A hat

megye közül négyben a horvátok, kettőben a szerbek vannak többségben.

8. Szlovénia 16.197 km² terület, 1,056.000 lakos. Ez a tartomány Krajnából, Dél-Stájerországból és a magyar Vendvidékből (Murántúl, Prekmurje) alakult. Ez utóbbi területe 950 km² terület, 92.000 lakossal. Szlovénia fővárosa Laibach (Ljubljana) 53.000 lakossal. Mellette jelentékeny város Marburg (Maribor) 31.000 lakossal. A tartomány lakói közül szlovén 985.000, német 40.000, magyar 15.000. Felekezetek szerint van 1,020.000 római katolikus és 27.000 protestáns.

A DÉLSZLÁV KÉRDÉSRE VONATKOZÓ MODERN MUNKÁK.

1. Ivanov: *Juznoslavensko pitanje* (A délszláv kérdés). Zagreb, 1918, 100 l. 8°. A szerző Dezsman Milivoj horvát publicista, a munka a délszláv ideológia legjobb összefoglalása.

2. Südland: *Die südslawische Frage und der Weltkrieg*. Bécs, 1918, 796 l. 8°. Az álnév alatt Shek Adalbert bosnyák osztályfő és veje, Pilar Ivo, a bosnyák jogpárt egyik vezető tagja rejtőzködnek, a munka a tiszta horvát ideológia standard workja.

3. Randi Oscar: *La Jugoslavia*. Napoli, 1922, 582 l. 8°. A szerző a római Istituto per l'Europa Orientale tanára, a munka a legjobb összefoglalás, amelyet Jugoszláviáról írtak.

4. Wendel Hermann: *Der Kampf der Südslawen um Freiheit und Einheit*. Frankfurt, 1925, 798 l. 8°. A szerző volt német szocialista képviselő és cseh-szerbbarát publicista, a munka a nagyszerb ideológiának délszláv álarcba bújt ki-fejezője.

5. Bajza József: *A magyar-horvát unió felbomlása*. Budapest, 1925, 74 l. 8°.

6. Šufflay Milan: *Hrvatska u svijetlu svjetske historije i politike* (Horvátország a világtörténet és világpolitika szemszögéből). Zagreb, 1928, 62 l. 8°. A szerző magyarbarát horvát történetíró és publicista, a munka a horvát szeparatizmus tudományos alapvetése.

TARTALOM

	Lap
I. Lakosság	3
II. A szerbek, horvátok és szlovének története	6
III. A délszláv egység	18
IV. Tíz év belpolitikája.. .. .	37
V. Tíz év külpolitikája	58
Függelék	75
A délszláv kérdésre vonatkozó modern munkák	78
Tartalomjegyzék	79

Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtára 3601/195.1 sz.

